

CONTRIBUȚII PRIVIND EVOLUȚIA CULTURII CERAMICII LINIARE PE TERITORIUL MOLDOVEI

DE

NICOLAE URSULESCU

Pentru înțelegerea evoluției culturii ceramicii liniare în Moldova, considerăm că e necesar să se țină cont de trei factori specifici.

În primul rând e vorba de stabilirea zonei din care au pornit comunitățile liniar-ceramice ajunse în Moldova, a nivelului cronologic de la care au pornit, ca și de calea pe care au urmat-o. În această privință, aproape întreg inventarul acestei culturi din Moldova denotă clare similitudini cu ceramica liniară din sud-vestul Slovaciei, prezentând și unele elemente sporadice, specifice Moraviei și Boemiei. Deci, principalele comparații trebuie făcute cu materialele din zonele amintite, utilizându-se în acest sens și periodizările cu care operează cercetătorii cehoslovaci. Dintre cele trei sisteme de bază elaborate de aceștia (E. Neustupný¹, B. Soudský² și J. Pavúk³), am preferat pe ultimul, considerând că prezintă mai nuanțat trăsăturile materialului existent⁴. J. Pavúk împarte ceramica liniară în trei mari perioade: veche, nouă și tîrzie (tipul Želiezovce), fiecare avînd cître trei faze (timpurie, mijlocie și finală). Pentru unele probleme specifice Boemiei am apelat și la sistemul lui I. Pavlu⁵, deși se bazează mai mult pe considerații tipologice. Sistemul mai nou al lui B. Soudský, bazat pe existența a numeroase etape la Bylaný⁶, legate de practicarea agriculturii ciclice, nu îl putem aplica în Moldova, cel puțin deocămdată, deoarece e elaborat pentru o locuire intensă și îndelungată într-un perimetru restrîns, situație pe care nu o avem atestată momentan pe teritoriul nostru.

Făcînd deci referire la sistemul de periodizare al lui Pavúk, constatăm că pentru timpul corespunzător perioadei vechi a ceramicii liniare din Slovacia nu avem nici o așezare în Moldova, ci doar unele influențe în nordul provinciei, în mediul Criș de la Grumăzești și Suceava⁷. Primele locuiri din Moldova care aparțin efectiv culturii ceramicii liniare se plasează deja în stadiul decorului cu „capete de note muzicale”, deci în faza timpurie a perioadei noi din Slovacia. Acesta ar fi deci momentul cronologic de la care putem urmări începutul pătrunderii în Moldova a comunităților culturii ceramicii liniare plecate din Slovacia. Răspîndirea lor s-a făcut mai ales prin Poarta Moravă, în Polonia, spre izvoarele Oderului și de aici pe cursul superior al Vistulei⁸. Din regiunea Sandomierz, comunitățile liniare au urmat îndeosebi valea râului San, răspîndindu-se în zona cursurilor superioare ale Bugului nordic și Nistrului⁹. Din Ucraina

¹ E. Neustupný, *À la chronologie relative de la céramique spiralee*, în *ArchRozh*, VIII, 1956, 3, p. 38—407 (rezumat francez: p. 461—462).

² B. Soudský, *À propos de la methode de classer la céramique spiralee*, în *PA*, 1—2, 1954, p. 75—105; idem, *À la chronologie relative de la céramique spiralee*, în *Arch Rozh*, VIII, 1956, 3, p. 408—412 (rezumat francez: p. 462—463).

³ J. Pavúk, *Chronologie der Želiezovce-Gruppe*, în *Slov Arch*, XVII, 1969, 2, p. 269—367; idem, *Die Zivilisation der Jungsteinzeit in der Slowakei*, în vol. *Die Slowakei in der jüngeren Steinzeit*, Bratislava, 1970, p. 245—262; idem și St. Šiška, *Neolithische und äneolithische Bestiedlung der Slowakei*, în *Slov Arch*, XIX, 1971, 2, p. 319—364.

⁴ Pentru încercarea de aplicare a sistemelor lui E. Neustupný și B. Soudský la situația din țara noastră vezi E. Comșa, *Considerații cu privire la cultura cu ceramică liniară de pe teritoriul României și din regiunile învecinate*, în *SCIV*, 11, 1960, 2, p. 217—242.

⁵ I. Pavlu, *Das linearkeramische Ornament in der Entwicklung der böhmischen Linearkeramik*, în *AFB*, 1972, p. 131—142.

⁶ B. Soudský, *Bylaný, station des premiers agriculteurs de l'âge de la pierre polie*, Praga, 1966.

⁷ S. Marinescu-Bîlcu, *Asupra unor probleme ale culturii Criș*, în *SCIVA*, 26, 1975, 4, p. 500—501 și nota 53; N. Ursulescu, *Probleme ale neoliticului timpuriu în nordul Moldovei*, comunicare prezentată la *Colocviul X* al Institutului de Arheologie din București, dec. 1981 (cf. E. Comșa, *Revista de istorie*, 35, 1982, 7, p. 849); idem, *Evoluția culturii Starčevó-Criș pe teritoriul Moldovei, Suceava*, 1984, p. 19, 21, 30, 39, 40.

⁸ J. Pavúk, *Zu kulturellen und chronologischen Beziehungen zwischen Westslowakei und Südpolen im Neolithikum*, în *AAC*, XIII, 1973, p. 56.

⁹ R. Grygiel, *De la problématique des influences transcarpatiques au néolithique inférieur de la Pologne*, în *AAC*, XVIII, 1978, fig. 1A.

subcarpatică, de pe Nistrul superior, aceste comunități agricole au găsit o zonă prielnică de locuit pe întreg teritoriul Moldovei. Având în vedere calea urmată, e firesc ca pentru înțelegerea evoluției comunităților liniar-ceramice din Moldova să ținem seama și de periodizările elaborate pentru Polonia, în special pentru zonele sudice și sud-estice, adică de sistemul Annei Kulczycka-Leciejewiczowa¹⁰ și de cel al lui J.K. Kozłowski¹¹. Primul sistem corespunde în mare cu cele trei perioade ale lui B. Soudský și J. Pavúk, perioada veche fiind însă ceva mai târzie decât în Cehoslovacia, iar ultima preia doar unele elemente ale tipurilor târzii Żeliezovce și Šarka¹². Cel de al doilea sistem, referindu-se doar la sud-estul Poloniei, prezintă anumite particularități față de periodizarea generală; astfel, începutul locuirii aici (etapa I/1) se plasează ceva mai târziu decât pe Oder și Vistula, cam între primele două perioade de acolo; apoi etapele ceramicii decorate cu „capete de note” (I/2—3) coincid cu perioada a doua; în fine, etapa a II-a a lui Kozłowski coincide cu perioada a treia din sistemul general¹³. Meritul cercetătorilor polonezi constă în încercarea de a realiza o periodizare proprie, care să țină seama de condițiile specifice ale evoluției ceramicii liniare în Polonia.

Având în vedere că Polonia a reprezentat calea de transmitere a ceramicii liniare spre Moldova, trebuie să ținem seama de o particularitate a materialului de aici, anume de faptul că, pe lângă factura vest-slovacă dominantă, apar și elemente ale ceramicii liniare estice, din zonele Tisei și Slovaciei sud-estice. Astfel s-ar putea explica și prezența sporadică a unor decoruri specifice ceramicii liniare estice în așezările din Moldova.

În ceea ce privește ceramica liniară din sud-vestul Uniunii Sovietice, deși a fost destul de amănunțit studiată și prezentată¹⁴, totuși nu s-a întreprins o periodizare proprie acestor regiuni, încadrările cronologice făcându-se prin raportare la sistemele cehoslovace.

Al doilea element de care trebuie să ținem seama în evoluția ceramicii liniare din Moldova îl constituie particularitățile ce reies din poziția periferică a zonei în cadrul marelui areal al acestei culturi. Legăturile comunităților liniar-ceramice din Moldova, după stabilirea lor aici, cu zonele centrale ale complexului cultural, deși nu s-au întrerupt niciodată complet, au fost totuși sporadice și nu au mai determinat schimbări profunde, așa cum s-au petrecut de exemplu în Slovacia și Ungaria vestică, în Boemia sau în Cîmpia Tisei, unde au apărut tipuri ceramice noi (Żeliezovce, Šarka, Szilmeg, Bükk, Esztár, Szarvas-Érpart). În Moldova se manifestă fenomene firești de retradare, astfel că materialele de factură mai veche pot să apară foarte bine alături de materialele târzii. În acest caz, firește, complexul nu poate fi datat la nivelul materialelor mai vechi, nici acestea nu trebuie separate din contextul lor, *datarea făcându-se după materialele de cea mai nouă factură, care indică momentul final al locuirii*.

În al treilea rând, ținând cont de poziția geografică a Moldovei, e normal să considerăm că evoluția comunităților liniar-ceramice de aici s-a desfășurat atât sub semnul legăturilor cu îndepărtatele centre de origine, dar și sub acela al contactelor directe și neîntrerupte cu zona culturală învecinată a Munteniei. Vor fi momente în care comunitățile culturii ceramicii liniare din Moldova, aflate în expansiune spre sud, vor determina modificări substanțiale în evoluția comunităților Dudești, contribuind la nașterea vigoasei culturi Boian¹⁵, care, la rindu-i, va reuși să antreneze elementele liniare târzii din Moldova într-o nouă sinteză culturală (Precucuteni). Deci, evoluția și destinul comunităților liniar-ceramice din Moldova au fost cu totul altele decât a celor din restul arealului complexului cultural liniar-bandat. De aceea, așa cum au subliniat și alți cercetători, considerăm că pentru evoluția comunităților ceramicii liniare din Moldova e necesar să se elaboreze o periodizare proprie, care să pornească de la particularitățile locale și de la legăturile cu zonele de origine, dar mai ales cu cele din Muntenia. Astfel, intervalul dintre sfârșitul culturii Starčevo-Criș și apariția culturii Precucuteni în Moldova îi corespund în Muntenia 3—4 etape culturale (Dudești II—III, Bolintineanu și Giulești), ceea ce duce la presupunerea normală că și ceramica liniară din Moldova a cunoscut în acest timp o evoluție cu mai multe etape.

Până-n prezent s-au elaborat trei sisteme de periodizare, toate punând accentul pe contextul istoric general din timpul existenței ceramicii liniare în Moldova; s-a propus existența a două (E. Comșa)¹⁶ sau a trei etape (S. Marinescu-Bilcu¹⁷, N. Ursulescu¹⁸), dar conținutul lor a fost definit în oarecare măsură în mod diferit.

¹⁰ A. Kulczycka-Leciejewiczowa, *Bändkeramik— and Stroeked Culture*, în vol. *The Neolithic in Poland*, Varșovia, 1970, 14—75.

¹¹ J. K. Kozłowski, *Über die Untersuchungen der östlichen Peripherien des Lintien-Band-Keramik-Kultur*, în AAC, XIV, p. 1974, p. 5—55.

¹² J. Pavúk, *op. cit.*, 1973, p. 52—55.

¹³ J. K. Kozłowski, *op. cit.*, p. 43—44.

¹⁴ T. S. Pässeck, E. K. Cernyš, *Pamjatniki kul'tury linejno-lentočnoj keramiki na territorii SSSR*, în colecția *Archeologija SSSR*, vypusk B 1—11, Moskva, 1963; V. I. Markevič, *Ar-*

cheologiceskaja karta Moldavskoj SSR: pamjatniki epoch neolita i eneolita, fasc. 2, Kișinev, 1973, p. 27—37.

¹⁵ E. Comșa, *Istoria comunităților culturii Boian*, București, 1974, p. 227—229.

¹⁶ Idem, *Quelques nouvelles données sur la culture à céramique rubanée en territoire roumain*, în AFB, 1972, p. 177—178.

¹⁷ S. Marinescu-Bilcu, *Aspects tardifs de la civilisation à céramique rubanée et sa contribution à la genèse de la civilisation Précucuteni I*, în PZ, XLVI, 1971, 1, p. 34—35.

¹⁸ N. Ursulescu, *Noi date privind cultura ceramicii linate în România*, referat prezentat în cadrul doctoraturii la Univ. „Al. I. Cuza” Iași, 1974.

Principala dificultate în elaborarea unui sistem general acceptabil pentru locuirea liniar-ceramică din Moldova constă în lipsa unor așezări multistratificate aparținând acestei culturi. Așa cum arată analiza tipologică a materialelor, este posibilă existența mai îndelungată a unor așezări, cu complexe datând din perioade diferite, dar, din păcate, cu o singură excepție (Mihoveni)¹⁹, ceramica a fost publicată laolaltă, fără indicarea locuințelor sau gropilor de proveniență. Or, se știe, că în cadrul sistemului de agricultură primitivă, practicat de purtătorii acestei culturi, plecările și revenirile în aceeași stațiune erau frecvente, presupunând deci existența mai multor secvențe de locuire. Desigur, pentru a se ajunge la o periodizare riguroasă argumentată va fi nevoie să se treacă la publicarea pe complexe a materialelor din stațiunile deja cercetate și pe viitor să se aplice întotdeauna acest principiu.

Considerăm totuși că o analiză atentă a materialului existent ne poate furniza unele indicii despre evoluția acestei culturi pe teritoriul Moldovei. Pentru aceasta ne-am oprit asupra ceramicii publicate și inedite (pe care am avut-o la dispoziție), stabilind paralele tipologice și cronologice cu piese similare din restul arealului culturii sau cu unele fenomene analoge și sincrone din aria culturilor sudice (Dănești Boian și Vinča).

Pentru studierea ceramicii liniare din Moldova avem la dispoziție, în momentul de față, piese doar din 7 stațiuni, în care s-au întreprins cercetări sistematice: Dănești²⁰, Glăvăneștii Vechi²¹, Larga Jijia²², Mihoveni²³, Perieni²⁴, Tirpești²⁵ și Traian²⁶. Mai există câteva fragmente ceramice publicate, ca urmare a unor descoperiri periegetice efectuate la Ciurea²⁷, Găureana-Vilcele²⁸, Munteni-Iași²⁹ sau ca urmare a apariției răzlețe, în cadrul unor săpături (Topile)³⁰; dar acestea, datorită numărului lor cu totul redus, nu permit o interpretare adecvată. Se mai publică, din descoperiri întâmplătoare, două fragmente cu măști faciale, de la Huși și Iașobeni-Vlădeni³¹, dar apartenența lor la cultura ceramicii liniare sau la cultura Criș e îndoielnică.

Tehnica prelucrării ceramicii. Pentru a stabili caracteristicile tehnologice ale ceramicii liniare din Moldova am luat în considerare patru elemente: a) arderea (completă-incompletă; uniformă-neuniformă); b) compoziția pastei (curată sau cu amestec de materii organice, nisip, pietricele, cioburi pisate); c) gradul și modul de prelucrare a suprafețelor (poroase, angobate, netezite, lustruite); d) culoare (cenușie gălbuie, cărămizie-roșie, cafenie-brună, negricioasă). În funcție de aceste elemente, ca și de caracteristicile decorului, s-a stabilit în general existența a două mari categorii: ceramica uzuală (grosieră) și cea fină³². Mai mulți cercetători au remarcat și existența unei categorii intermediare³³, dar conținutul ei e conceput în mod diferit (fie după caracteristicile pastei, fie după cele ale decorului). E destul de greu de stabilit caracteristici generale pentru toate stațiunile dintr-un areal mai mare, deoarece intervin particularități datorate lutului utilizat, ca și unor cutume locale sau priceperii și ingeniozității olarilor.

¹⁹ N. Ursulescu, P. -V. Bătaru, *Așezarea culturii ceramicii liniare de la Mihoveni (jud. Suceava)*, în *SCIVA*, 30, 1979, 2, p. 271-284.

²⁰ M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, *Sondajul arheologic de la Dănești*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 47-51. În octombrie 1974 s-au întreprins aici noi săpături de către V. Spinei și N. Ursulescu (materiale inedite, prezentate în pl. II-IV din prezentul articol).

²¹ I. Nestor și colab., *SCIV*, I, 1950, 1, p. 27-32; idem, *SCIV*, II, 1951, 1, p. 51-55, fig. 1-4; I. Nestor, *Cultura ceramicii liniare în Moldova*, în *SCIV*, II, 1951, 2, p. 17-26; E. Comșa, *op. cit.*, 1960, p. 226-227 și pl. III/21-31.

²² I. Nestor și colab., *SCIV*, III, 1952, p. 46-48, 55-56 și fig. 2; E. Comșa, *op. cit.*, 1960, p. 226 și pl. III/40-54.

²³ N. Ursulescu, P. -V. Bătaru, *op. cit.*

²⁴ M. Petrescu-Dîmbovița, *Sondajul stratigrafic de la Perieni*, în *Materiale*, III, 1957, p. 65-69, 75, 77, 78-79 și fig. 9; E. Comșa, *op. cit.*, 1960, p. 224, nr. 7 și pl. III/32-39; materiale inedite, ilustrate în lucrarea de față (pl. 8/9-19), la Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” - Iași (dulap 1 - sertar 6) și la Muzeul Birlad.

²⁵ S. Marinescu-Bîlcu, *L'habitat à céramique rubanée de la station néolithique de Tirpești et quelques problèmes de la céramique rubanée en Roumanie*, în *Actes du VIIe Congr. Int. des Sciences Pré-et Protohistoriques*, Praga, I, 1966, p. 423-426; idem, *Unele probleme ale neoliticului moldovenesc în lumina săpăturilor de la Tirpești*, în *SCIV*, XIX, 1968, 3, p. 395-401 și fig. 1, 3, 4; idem, *op. cit.*, 1971, p. 4-36; idem, *Quelques aspects du problème de l'apport de la céramique rubanée à la formation de la civilisation Precucuteni I*, în *AFB*, 1972, p. 162-170; idem, *Tirpești. From Prehistory to History in Eastern Romania*, în colecția *BAR*, International Series, 107, Oxford, 1981, p. 8-23 și fig. 27-31.

²⁶ H. Dumitrescu și colab., *SCIV*, 4, 1953, 1-2, p. 36; H. Dumitrescu, *SCIV*, 6, 1955, 3-4, p. 462-469 și fig. 6-10; idem, *Contribuții la problema originii culturii Precucuteni*, în *SCIV*, 8, 1957, 1-4, p. 53-69; idem, *Materiale*, III, 1957, p. 123 și fig. 4/8-11; idem, *Materiale*, V, 1959, p. 196-197; H. și V. Dumitrescu, *Materiale*, VI, 1959, p. 161; idem, *Materiale*, VIII, 1962, p. 255-257 și fig. 7-8; idem, *Materiale*, IX, 1970, p. 43 și fig. 4/4; E. Comșa, *op. cit.*, 1960, p. 224-225, 234-235 și pl. III/55-70.

²⁷ *Așezări*, p. 177 și pl. XXII/1.

²⁸ *Ibidem*, p. 241 și pl. CXXV/1-4.

²⁹ *Ibidem*, p. 210 și pl. XCVII/1.

³⁰ S. Marinescu-Bîlcu, *Unele probleme ale fazet Cucuteni A, în lumina săpăturilor arheologice de la Topile*, în *Cerc Ist*, VIII, 1977, p. 142 și fig. 11/1-2 (fotografiile pieselor redată aici sint total neinteligibile).

³¹ *Așezări*, p. 248 și pl. CXXX/14 = CCVII/1; A. Nițu, *Reprezentări umane pe ceramica Criș și liniară din Moldova*, în *SCIV*, XIX, 1968, 3, p. 387-394; A. László, *Unele considerații privind relieful figurale de pe ceramica neolitică din România*, în *AȘU Iași*, seria istorie, XIV, 1968, p. 73; idem, *Vase neolitice cu fețe umane descoperite în România*, în *MemAntiq*, II, 1970, p. 41-42; idem, *Vases néolithiques à face humaine découverts en Roumanie*, în *AFB*, 1972, p. 212-213.

³² H. Dumitrescu, *op. cit.*, 1955, p. 466-467; idem, *Materiale*, III, 1957, p. 123; N. Vlăssă, *Cultura ceramicii liniare în Transilvania*, în *SCIV*, 10, 1959, 2, p. 242; E. Comșa, *op. cit.*, 1960, p. 231-232; V. Dumitrescu, *Cultura ceramicii liniare, în Istoria României*, I, București, 1960, p. 41-42.

³³ H. și V. Dumitrescu, *op. cit.*, 1962, p. 256-258; S. Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, 1966, p. 423; idem, *op. cit.*, 1968, p. 397-398; idem, *op. cit.*, 1971, p. 9; N. Ursulescu, P. V. Bătaru, *op. cit.*, p. 277.

A. *Categoria fină* este cel mai semnificativ vestigiu al acestei culturi. Se caracterizează printr-o ardere completă sau destul de completă, avînd de cele mai multe ori miezul de aceeași culoare cu suprafețele; aceasta se datorează nu atît unor tehnici superioare de ardere (cuptorul cu ardere indirectă nefiînd încă atestat)³⁴, cît mai ales subțirimea remarcabile a pereților (în medie 0,5 cm și nedepășind 1 cm), ceea ce permitea o „coacere” completă a pastei. În schimb, datorită faptului că sistemul de dirijare a căldurii nu era perfecționat, pe suprafața vaselor apar uneori nuanțe diferite (pete). Culoarea rezultată ca urmare a arderii este în general cenușie, dar se întilnește și cea negricioasă sau chiar neagră, precum și cea gălbuie (mai rar). De menționat că în așezarea tîrzie de la Tirpești apare rar o ceramică cu pastă fină, de culoare neagră, care s-ar datora unei influențe dinspre aria Żeliezowce³⁵. Pasta are de cele mai multe ori o compoziție omogenă, lutul fiind bine purificat, ceea ce dă un aspect moale (făinos) suprafețelor. Doar la Mihoveni³⁶ se întilnește și nisip foarte mărunt în pastă, ceea ce se datorează probabil structurii lutului folosit ca materie primă; oricum, această particularitate conferă un aspect ușor zgrunțuros suprafețelor. De menționat că o pastă nisipioasă la ceramica fină se întilnește și în așezarea liniară tîrzie de la Hărman, dar aici mai intră în compoziție pietricele, iar uneori chiar cioburi pisate³⁷. De asemenea, nisip în compoziția pastei se întilnește în unele așezări liniare tîrzii din U.R.S.S. (Torskoe, Ţira, Gura Kamenka VI)³⁸ din Polonia³⁹, ca și la grupele liniar-ceramice tîrzii din Cimpia Tisei (Tiszadob, Bük, Szilmeg, Esztár, Szakálhát)⁴⁰. Se pare că fenomenul e general acum, întilnindu-se și la culturile de origine sudică: Dudești (fazele II, III)⁴¹, Boian (faza Bolintineanu)⁴² și Vința (faza B)⁴³.

Suprafețele ceramicii fine se prezintă întotdeauna frumos netezite, iar de multe ori lustruite. Uneori lustrul atinge reflexe de luciu metalic, realizîndu-se după trasarea decorului incizat, ceea ce are drept rezultat estomparea sau chiar ștergerea decorului de pe anumite porțiuni; în restul ariei liniar-ceramice acest procedeu se întilnește mai ales la orizontul corespunzător ultimei faze a ceramicii liniare noi din Slovacia de sud-vest și în etapa timpurie a grupei Żeliezowce⁴⁴, iar în Cimpia Tisei la grupele tîrzii de aici⁴⁵.

Într-un singur caz, la Traian (pl. 13/2)⁴⁶, se menționează aplicarea unei angobe negricioase pe un fragment cenușiu. Angobarea suprafețelor este frecvent practică în așezarea liniară tîrzie de la Gura Kamenka VI (r. Florești, R.S.S. Moldovenească)⁴⁷. De altfel și decórul fragmentului de la Traian indică, după cum vom arăta, o plasare într-un orizont cronologic tîrziu al ceramicii liniare. Obiceiul acoperirii prin angobă îl întilnim și la culturile din Muntenia, cu care ceramica liniară din Moldova are strînse legături, adică Dudești (faza II)⁴⁸ și Boian (faza Bolintineanu)⁴⁹.

B. *Categoria intermediară*, prin caracteristicile sale, se apropie, după părerea noastră, mai mult de specia anterioară și doar unele trăsături (mai mult secundare) o deosebesc de aceasta. Astfel, arderea sa este la fel de completă, grosimea pereților fiind aproximativ aceeași. Principala deosebire se găsește în folosirea, pe lângă nisip, și a plevei (deși în cantitate destul de mică), ceea ce face, ca, în urma arderii, suprafețele să nu aibă o uniformitate prea mare și să prezinte porozități. Totuși ceramica este bine netezită și prezintă o culoare cenușie, cu nuanțe mergînd pînă la gălbui. Doar la Traian se menționează și prezența unor mici pietricele albe în compoziția pastei⁵⁰. După unii cercetători, această specie ar fi în general nedecorată⁵¹, dar în alte stațiuni se menționează existența decorului, mai ales incizat, și pe vasele acestei categorii (Tirpești⁵², Mihoveni⁵³).

C. *Categoria grosieră* este specia cea mai conservatoare a ceramicii liniare, prezentînd multe asemănări cu ceramica uzuală a altor culturi neolitice, ceea ce a făcut ca uneori să fie greu de separat, mai ales cînd apărea împreună cu ceramica de tip Criș. Aproape de regulă are pereți groși (în medie, dublu față de primele două categorii, adică circa 1 cm), ceea ce face ca arderea să fie incompletă și neuniformă. Ca urmare, miezul fragmentelor e totdeauna de o culoare mai închisă decît suprafețele, mergînd pînă la negru cărbunos, iar suprafețele prezintă diferite nuanțe (cenușie, cenușie-gălbuie, gălbuie-roșietică, brună, neagră etc.). Caracteristica de bază a pastei acestei categorii ceramice este amestecul de materii organice (indeosebi pleavă) în compoziție. În unele așezări (Dănești⁵⁴, Mihoveni⁵⁵ și Traian⁵⁶) se con-

³⁴ E. Comșa, *Caracteristicile și însemnătatea cuploarelor de ars oale din aria culturii Cucuteni-Arșuș*, în *SCJVA*, 27, 1976, 1, p. 29.

³⁵ S. Marinescu-Bilcu, *op. cit.*, 1971, p. 15.

³⁶ N. Ursulescu, P.-V. Batariuc, *op. cit.*, p. 277.

³⁷ A. D. Alexandrescu, I. Pop, M. Marcu, *Materiale*, X, 1973, p. 242.

³⁸ T. S. Passek, E. K. Cernyš, *op. cit.*, p. 22, 29; V. I. Markevič, *op. cit.*, p. 32.

³⁹ A. Kulczycka-Leciekjewiczowa, *op. cit.*, p. 37, 50.

⁴⁰ N. Kalicz, J. Makkay, *Die Linienbandkeramik in der Grossen Ungarischen Tiefebene*, Budapesta, 1977, p. 40-45, 50, 54, 89.

⁴¹ E. Comșa, *Données sur la civilisation de Dudești*, în *PZ*, 46, 2, 1971, p. 228, 234.

⁴² Idem, *op. cit.*, 1974, p. 96.

⁴³ Gh. Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, Cluj-Napoca, 1979, p. 119, 120.

⁴⁴ J. Pavúk, *op. cit.*, 1969, p. 275, 345.

⁴⁵ N. Kalicz, J. Makkay, *Die Probleme der Linearkeramik im Alföld*, în *AAA*, X, 1966, p. 69.

⁴⁶ H. Dumitrescu, *Materiale*, III, 1957, p. 123 și fig. 4/8.

⁴⁷ V. I. Markevič, *op. cit.*, p. 32.

⁴⁸ E. Comșa, *op. cit.*, 1971, p. 226.

⁴⁹ Idem, *op. cit.*, 1974, p. 96.

⁵⁰ H. și Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, 1962, p. 256.

⁵¹ *Ibidem*, p. 257; T. S. Passek, E. K. Cernyš, *op. cit.*, p. 14, 15, 28.

⁵² S. Marinescu-Bilcu, *op. cit.*, 1966, p. 423; idem, *op. cit.*, 1972, p. 165.

⁵³ N. Ursulescu, P.-V. Batariuc, *op. cit.*, p. 278.

⁵⁴ Observații personale asupra materialului rezultat în 1974.

⁵⁵ N. Ursulescu, P.-V. Batariuc, *op. cit.*, p. 277.

⁵⁶ H. Dumitrescu, *op. cit.*, 1955, p. 467; H. și Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, 1962, p. 258.

stată și prezența pietricelelor în pastă. Acest adaos e caracteristic complexelor liniar-ceramice târzii, întilnindu-se la Hărman⁵⁷, ca și în grupa Żeliezowce⁵⁸, dar și în faza contemporană (B) a culturii Vinča⁵⁹. De asemenea, la Tîrpești⁶⁰ și la Traian⁶¹ se menționează și amestecul de cioburi pisate — o altă caracteristică a complexelor liniare târzii, care se întilnește, printre altele, în faza a treia a acestei culturi în Polonia și în grupa Szilmeg din Cimpia Tisei⁶²; cioburile pisate apar rar și în compoziția ceramicii groșiere a fazei Bolintineanu a culturii Boian⁶³.

Datorită acestui amestec de pleavă, iar uneori de pietricele și cioburi pisate, suprafața vaselor din categoria groșieră se prezintă poroasă, uneori zgrunțuroasă și aspră la pipăit. În multe cazuri s-a încercat însă atenuarea acestei impresii prin netezire (care uneori e destul de îngrijită, mergind chiar pînă la lustruire), iar la Traian s-a recurs arareori la acoperirea suprafețelor cu o angobă roșie⁶⁴, care amintește de cea a culturii Cris.

FORMELE

Deși formele de vase ale ceramicii liniare prezintă un repertoriu tipic și destul de restrîns, totuși pot fi urmărite și aici elemente evolutive și receptarea unor influențe din culturile învecinate. Nu există forme absolut specifice unei anumite categorii de ceramică, chiar dacă în general se pare că bolurile sînt specifice îndeosebi categoriei fine, străchinile relativ tronconice — celei intermediare, iar oalele cu gît celei uzuale. De aceea, vom preciza apartenența și frecvența fiecărei forme la fiecare categorie, acolo unde datele existente permit acest lucru (remarcăm că starea extrem de fragmentară a materialului descoperit nu ne permite totdeauna precizarea exactă a formelor).

1. *Castronul aproximativ semisferic*, cu pereții arcuți și cu trecerea lină spre zona fundului, reprezintă forma cea mai tipică și mai des întilnită a ceramicii liniare din Moldova, fiind folosită la toate categoriile. Ea nu e cunoscută în cea mai veche fază a acestei culturi în Europa centrală⁶⁵, apărînd pentru prima oară în etapa inițială a ceramicii liniare mai noi⁶⁶, ca o creație specifică a acestei populații. Reprezintă o formă de tranziție de la castronul conic al fazei vechi la vasele bitronconice⁶⁷. Bolurile ajung predominante în etapa mijlocie și în cea târzie a ceramicii liniare mai noi⁶⁸. Principala sa evoluție se observă în forma buzei: a) în etapa inițială e în general aproape dreaptă sau foarte puțin îndoită spre interior; b) în etapa mijlocie și mai ales în cea nouă devine tot mai încovoiată, avînd ca rezultat o îngustare a diametrului gurii⁶⁹. Această constatare ne permite să plasăm începutul pătrunderii efective a purtătorilor culturii ceramicii liniare în Moldova încă de la nivelul corespunzător fazei vechi a ceramicii liniare mai noi din Slovacia de sud-vest, așa cum ne demonstrează unele forme de la Dănești (pl. 2/7—10; 3/1—4, 7—8; 4/2, 12—15), Perieni (pl. 8/9, 10, 12—14, 16—17) sau Traian (pl. 13/4). Însă, în cea mai mare parte a cazurilor, chiar și în așezările citate mai sus, se constată o frecvență mai mare a formei de bol autentic, cu marginea puternic încovoiată, ceea ce ne confirmă că locuirea mai intensă în Moldova se plasează mai ales după nivelul corespunzător etapei inițiale a ceramicii liniare mai noi din Slovacia de sud-vest, adică în etapele mijlocie, finală și la începutul tipului Żeliezowce. Se pare că marginile sînt, de regulă, subțiate la formele cu deschidere mai largă și rotunjite la cele cu buza încovoiată.

2. *Castronul aproximativ semisferic și cu tendință de bitronconism*, cu buza dreaptă sau încovoiată, este o formă derivată din precedenta; e specifică unei etape mai târzii, regăsindu-se și în culturile sudice ale Munteniei (Dudești și Boian). La Dudești, chiar în primul moment atestat al contactului ceramicii liniare cu faza a doua a culturii Dudești apare tendința spre bitronconism⁷⁰, iar în complexe, ulterioare din punct de vedere cronologic, de la Sudiți⁷¹ și Hărman⁷² se constată chiar îngroșarea peretelui pe linia de maximă curbura. Deși în Moldova această îngroșare nu e atestată pînă în prezent, totuși aspectul bitronconic apare în aproape toate așezările, doar pentru Larga Jijia și Glăvănești fiind un semn de întrebare, care se datorează mai mult ca sigur stării fragmentare a micului număr de piese publicate din aceste așezări. Forma bitronconică e specifică îndeosebi categoriei fine, la cea groșieră întilnindu-se doar la Tîrpești (pl. 11/3,5). Se pot distinge două variante:

a) cu margine rotunjită și bitronconism slab accentuat, la Dănești (pl. 2/3), Mihoveni-locuința 2 (pl. 7/4, 13), Perieni (pl. 8/9) și Tîrpești (pl. 9/2, 5, 8; 10/12);

b) cu margine ascuțită și bitronconism mai accentuat, la Dănești (pl. 2/1) și Mihoveni-locuința 1 (pl. 6/3).

La Traian se menționează doar existența formei bitronconice, fără alte detalii⁷³. Între cele două variante nu par să existe deosebiri cronologice.

⁵⁷ A. D. Alexandrescu, I. Pop, M. Marcu, *op. cit.*, p. 242.

⁵⁸ J. Pavúk, *op. cit.*, 1969, p. 292.

⁵⁹ Gh. Lazarovici, *op. cit.*, 1979, p. 119.

⁶⁰ S. Marinescu-Bileu, *op. cit.*, 1972, p. 165.

⁶¹ H. Dumitrescu, *op. cit.*, 1955, p. 467.

⁶² A. Kulczycka-Leciejewiczowa, *op. cit.*, p. 50.

⁶³ E. Comșa, *op. cit.*, 1974, p. 93.

⁶⁴ H. Dumitrescu, *op. cit.*, 1955, p. 466.

⁶⁵ J. Pavúk, *op. cit.*, 1969, p. 271; idem, *op. cit.*, 1970, p. 248; J. Liehardus, *Zür Entstehung der Linearbandkeramik*, in *Germania*, 50, 1972, 1—2, p. 2, 4.

⁶⁶ J. Pavúk, *op. cit.*, 1970, p. 249.

⁶⁷ Idem, *op. cit.*, 1969, p. 271.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*, fig. 1—10.

⁷⁰ E. Comșa, *Date noi cu privire la relațiile dintre cultura Dudești și cultura ceramicii liniare*, in *SCIV*, 20, 1969, 4, p. 570, fig. 4/2, 3.

⁷¹ V. Teodorescu, *Date preliminare privind cultura cu ceramică liniară pe teritoriul de la sud de Carpați al României*, in *SCIV*, 17, 1966, 2, p. 226; E. Comșa, *op. cit.*, 1972, p. 176.

⁷² A. D. Alexandrescu, *Ceramica liniară de la Hărman*, in *Cumidava*, V, 1971, p. 12.

⁷³ H. Dumitrescu, *op. cit.*, 1955, p. 466.

3. *Paharul cu început de profil în S*, avînd un gît mic, slab diferențiat și ușor răsfrînt în afară, derivă, prin evoluție, tot din prima formă. Profilarea în S își găsește analogii de asemenea în mediul Boian sau Vința: De reînscris că o asemenea formă va apare și în aria centrală a culturii ceramicii liniare, în etapa finală a grupeii Żeliezowce, ca urmare a influențelor vințene⁷⁴, dar la un nivel cronologic mai tîrziu decît în Moldova: Această formă e atestată deocamdată sigur doar la specia grosieră: Dănești (pl. 4/8), Glăvănești (pl. 5/26), Mihoveni-locuința 1 (pl. 6/13) și Traian (pl. 12/1; 13/5, 9). Într-un singur caz, la Tirpești, s-ar putea ca un fragment (pl. 10/6) să indice existența acestei forme și la categoria fină, dar tot atît de bine s-ar putea ca gîtul să evolueze spre forma de oală propriu-zisă. Paharul profilat în S reprezintă, din punct de vedere tipologic, o formă intermediară între castroanele semisferice și oalele cu gît bine conturat.

4. *Oala cu gît bine conturat*, de obicei cilindric și cu corp bombat, e o continuare din ceramica uzuală a culturii Criș, dar cu unele adaptări la repertoriul decorativ specific culturii ceramicii liniare. Este o formă obișnuită mai ales pentru categoria grosieră, trebuînd să apară aproape tot atît de frecvent ca și castroanele semisferice, dar atestarea ei sigură e îngreunată de starea fragmentară a materialului. O cunoaștem de la Dănești (pl. 4/16—18), Mihoveni-locuința 2 (pl. 7/21) și Tirpești (pl. 11/8), avînd de regulă decor plastic sau impresiuni de deget. Aceste vase au de asemenea toate perforate, dispuse de obicei pe rotunjimea maximă a corpului. În două cazuri, la Glăvăneștii Vechi (pl. 5/24) și Tirpești (pl. 10/1), se cunosc asemenea forme și în cadrul categoriei intermediare, avînd decor combinat, plastic și liniar, iar un alt vas de acest tip, de la Traian (pl. 13/6), nu are decor⁷⁵. Și un alt fragment de la Tirpești, din aceeași categorie (pl. 10/2), prezintă o toartă întru totul asemănătoare cu cea de pe vasul din Glăvănești (pl. 5/24), ceea ce ar fi o dovadă despre apartenența acestui fragment la forma respectivă. Existența acestei forme în cadrul categoriei intermediare, ca și unele elemente de decor pe care le prezintă, ar putea constitui un indiciu despre faptul că în etapa tîrzie a ceramicii liniare din Moldova sînt părăsite tradițiile perioadei clasice, care aplicau pe acest tip de vas numai ornamente specifice categoriei grosiere; paralele pentru această situație se găsesc în grupa Żeliezowce⁷⁶ și în ultima fază a ceramicii liniare din Polonia⁷⁷, puternic influențată de tipul Żeliezowce, ca și în grupul liniar tîrziu din vestul U.R.S.S.⁷⁸

5. *Castronul aproximativ tronconic*, cu deschidere largă, este o formă mai rar întîlnită; apare în cadrul ceramicii fine din așezările de la Perieni (pl. 3/15); Traian (pl. 13/2) și Tirpești (pl. 10/10), sugerînd (și prin unele caracteristici ale decorului) o formă mai tîrzie.

6. *Vas mic, cu contur pătrat*, cu colțurile îngroșate și ușor rotunjite, e o apariție singulară, în așezarea de la Traian, reprezentînd, după părerea descoperitorilor, o influență din cultura Vința-Turdaș⁷⁹. De reînscris că această formă este specifică și ceramicii liniare tîrzii din Cîmpia Tisei, îndeosebi tipului Tiszadob⁸⁰, ca și grupelor ulterioare, născute pe acest fond⁸¹.

7. *Vas cu tub de scurgere*, atestat doar printr-un singur tub, cu decor tipic liniar (pl. 11/12), de la Tirpești, este, din punct de vedere al formei, o influență evidentă din ceramica liniară a Cîmpiei Tisei⁸². Decorul trimite însă spre vasele cu tub din aria ceramicii liniare slovace⁸³.

8. *Vas dublu*, cu bară de legătură între recipiente și cu piciorușe⁸⁴, e lucrat din pastă fină. Vas cu piciorușe (dar nu dublu), probabil o schematizare zoomorfă, apare pe Nistrul superior, la Nezvisko⁸⁵. În lipsa unei ilustrații pentru vasul de la Traian nu se pot face alte considerații.

DECORURILE

Sînt realizate mai ales prin tehnica inciziei (îndeosebi la categoria fină și intermediară), apoi prin ornamente plastice și adîncite (îndeosebi la specia grosieră) și, ca o excepție, prin tehnicile exciziei și canelării. Adeseori, mai ales în etapa tîrzie, aceste tehnici decorative se combină între ele.

A. ORNAMENTE INCIZATE

Apar în majoritatea covîrșitoare a cazurilor în combinație cu „capete de note”. Se întîlnesc însă și ornamente formate numai din linii, mai ales la categoria grosieră (pl. 4/1, 19; 5/16, 22, 31); mai rar apar și la categoriile fină și intermediară (pl. 2/9, 14 ?; 6/1; 7/1 ?; 12/13). În cazul liniilor simple, se pare că avem de-a face cu o caracteristică a frazelor mai evolute, cînd se observă unele abateri de la stilul clasic al liniilor incizate, intersectate de alveole adîncite. Liniile incizate se combină între ele și se dispun pe suprafața vasului într-o motivistică destul de variată, predominînd totuși cîteva motive de bază, din care se nasc variante:

⁷⁴ J. Pavúk, *op. cit.*, 1969, p. 288.

⁷⁵ H. și VI. Dumitrescu, *op. cit.*, 1962, p. 256, fig. 7/3.

⁷⁶ J. Pavúk, *op. cit.*, 1970, p. 250.

⁷⁷ A. Kulczycka-Leciejewiczowa, *op. cit.*, 1970, p. 50.

⁷⁸ E. Cernyš, *Territoire orientales des tribus de la céramique linéaire*, in *Atti del VI Congr. Int. de Sc. Pre-e Protoist.*, Roma, Moscou, 1962 (extras), p. 4.

⁷⁹ H. și VI. Dumitrescu, *op. cit.*, 1962, p. 256 (fără ilustrație).

⁸⁰ N. Kalicz, J. Makkay, *op. cit.*, 1977, p. 30, 32, 94, nota 227.

⁸¹ *Ibidem*, p. 88.

⁸² *Ibidem*, passim.

⁸³ E. Neustupný, *op. cit.*, 1956, fig. 174—tipul A.

⁸⁴ H. și VI. Dumitrescu, *op. cit.*, 1962, p. 256 (fără ilustrație).

⁸⁵ T. S. Passek, E. K. Cernyš, *op. cit.*, p. 19, fig. 12.

1. *Liniile inconjurătoare* se întilnesc la aproape toate vasele din categoriile fină și intermediară⁸⁶. Apar pentru prima oară în etapa timpurie a ceramicii liniare noi din Slovacia și devin un ornament larg răspândit în etapa mijlocie⁸⁷, menținându-se pînă la sfîrșitul tipului Želiezovce, cînd dispar⁸⁸.

a) cel mai frecvent este folosită banda formată din 2—3 linii, motiv care nu lipsește din nici un complex liniar-ceramic din Moldova; aceasta indică paralele cu fazele mijlocie și mai ales finală a ceramicii liniare mai noi din Slovacia⁸⁹, avînd în vedere și estomparea obișnuită a liniilor prin supranetezire — procedeu specific tocmai fazei finale, precum și etapei incipiente a grupeii Želiezovce⁹⁰. De la canonul celor 2—3 linii se abat decorurile formate dintr-o singură linie inconjurătoare sau dintr-o bandă de 4 linii.

b) o singură linie în jurul marginii e documentată rar, la Dănești (pl. 2/8), Mihoveni-locuința 2 (pl. 7/16), la Tirpești (pl. 10/9) și probabil la Perieni (pl. 8/6, 9 ?); în unele cazuri (pl. 7/16 și 10/9) e vorba de clare fenomene tîrzii și în restul decorului.

c) banda formată din 4 linii apare la Glăvănești (pl. 5/17), Mihoveni-locuința 2 (pl. 7/4), Perieni (pl. 8/13), Tirpești (pl. 9/6, 8, 10) și Traian (pl. 13/1), adică în grupul de complexe în care apar și alte elemente ale unei ceramicii liniare tîrzii. În cazurile în care apar peste 4 linii, fosta bandă inconjurătoare a marginii se transformă în decor rectiliniu orizontal, care acoperă întreaga suprafață a vasului. Într-un singur caz, la Perieni (pl. 8/12), se pare că avem de-a face cu o bandă formată chiar din 5 linii, dar starea fragmentară a piesei nu ne permite să ne pronunțăm cu siguranță, existînd și posibilitatea unei continuări într-un decor rectiliniu orizontal sau cea de a cincea linie să facă parte din zona decorativă a corpului.

Liniile inconjurătoare joacă un rol important în decorarea vaselor, deoarece de la baza lor pornește desfășurarea celorlalte ornamente.

2. *Unghiurile suspendate* în aproape toate cazurile pornesc de la baza liniilor inconjurătoare; doar în foarte rare cazuri suspendarea se face direct de margine (pl. 8/4; 13/2). După liniile inconjurătoare, constituie elementul decorativ cel mai utilizat, prezentîndu-se sub două forme de bază: unghiuri dispuse alternant ($\nabla \nabla$) sau zig-zaguri ($\nabla \surd$). Unghiurile pot fi formate dintr-o singură linie sau dintr-o bandă de mai multe linii. Cu toată starea fragmentară a materialului, am stabilit cîteva variante ale acestui motiv:

a) unghiuri alternînde (suspendate de linia inconjurătoare cînd cu vîrf, cînd cu deschidere); formate dintr-o singură linie; apar la Glăvănești (pl. 5/20) și Mihoveni (pl. 7/23).

b) aceeași variantă, dar cu unghiuri formate din linie dublă; apar la Mihoveni-locuința 1 (pl. 6/2),

c) unghiuri dintr-o singură linie, cuprinse între zig-zaguri formate din mai multe linii; apar la Mihoveni-locuința 1 (pl. 6/6).

d) zig-zag dintr-o singură linie; apare la Tirpești (pl. 9/2).

e) zig-zag dublu, suspendat sub fascicol de linii inconjurătoare; apare la Dănești (pl. 2/1) și Tirpești (pl. 9/9). Modul de dispunere al capetelor de note la exemplarul de la Dănești indică o fază mai evoluată.

f) același zig-zag, dar suspendat sub o bandă punctată, care înconjoară marginea; apare la Tirpești (pl. 10/12). Întregul decor la fragmentului trimite spre o fază evoluată:

g) unghiuri întrelăiate parțial, care formează mici romburi, dar nu o rețea în adevăratul înțeles al cuvîntului; apar la Perieni (pl. 8/1);

h) unghiuri apropiate de liniile inconjurătoare, dar nesuspendate de acestea, între cele două motive rămîind un mic spațiu, ceea ce constituie o abatere de la regulă; apar mai frecvent la Perieni (pl. 8/5, 17, 19), dar și la Tirpești (pl. 9/11). Acest mod de trasare a unghiurilor a fost considerat⁹¹ ca depășind stîlul obișnuit al fazei a IV-a a ceramicii liniare (după periodizarea lui E. Neustupný) și indicînd spre sfîrșitul acestei faze, eventual începutul fazei a V-a.

i) unghiuri simple, avînd la vîrf și pe traseu mici creștături în loc de note (Tirpești: pl. 10/6). Și această variantă se abate de la regulă, deoarece unghiul întrerupe linia de jos a fascicolului inconjurător, suspendîndu-se de următoarea.

j) aceeași variantă, dar unghiurile sînt dispuse la întîmplare și liniile par a nu fi trasate pînă la vîrf; apare la Tirpești (pl. 10/5). Această manieră e întilnită și în grupul Šarka⁹².

Ultimele două variante indică în mod clar menținerea locuirii de la Tirpești pînă într-o perioadă foarte tîrzie, deoarece modul de trasare a notelor se regăsește în mediul Boian, mai ales în zona nordică

⁸⁶ Sînt foarte rare cazurile în care lipsesc liniile inconjurătoare, decorul corpului extinzîndu-se pînă sub marginea vasului: la Dănești (pl. 2/2), Glăvăneștii Vechi (pl. 5/19), Mihoveni — locuința 2 (pl. 7/1) și Perieni (pl. 8/4) avem de-a face cu cite o singură piesă de acest tip, iar la Traian se cunosc 3 exemplare (pl. 12/20; 13/2, 4). Deși marginile fără linii sînt specifice mai ales perioadei de început a ceramicii liniare, totuși ele se mențin pînă la sfîrșit (E. Neustupný, *op. cit.*, 1956, fig. 177); valoarea lor cronologică trebuie evaluată de la caz la caz.

⁸⁷ J. Pavúk, *op. cit.*, 1969, p. 271, 273; idem, *op. cit.*, 1970, p. 249.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 251.

⁸⁹ E. Comșa, *op. cit.*, 1972, p. 176.

⁹⁰ J. Pavúk, *op. cit.*, 1969, p. 345.

⁹¹ E. Comșa, *op. cit.*, 1960, p. 234.

⁹² S. Venci, *Studien über den Šarka-Typus*, în *Sborník Národního Muzea Praha* seria, A, XV, 3, 1961f, fig. 6/6.

a fazei Giulești (așa-zisa „etapă“ Aldeni), în așezările de la Giulești⁹³, Feldioara⁹⁴, Lișcoteanca⁹⁵. Aceleași liniuțe care înlocuiesc notele se găsesc și printre materialele de la Turdaș, pe care J.K. Kozłowski le consideră de factură Żeliezowce⁹⁶. Ne limităm aici doar să remarcăm existența sigură a unor influențe Żeliezowce în zonele intra- și extra-carpatice, urmînd ca asupra semnificației lor să revenim la prezentarea periodizării ceramicii liniare din Moldova.

k) unghiuri suspendate, circumscrise, cu o linie mediană prin virfuri, care le dă forma unui brăduț cu ramurile în sus; se întîlnesc la Tirpești (pl. 9/3)⁹⁷. În aceeași așezare motivul e plasat și pe unul din cele două fragmente de idoli, cunoscute din complexele liniar-ceramice din România (pl. 11/10). Motivul se întîlnește aidoma și în R.S.S. Moldovenească, la Florești-locuința 1⁹⁸ și Țira⁹⁹; fără linie mediană apare tot la Florești-locuința 18¹⁰⁰. În sud-estul Poloniei e citat printre motivele de influență Żeliezowce¹⁰¹. Spre vest îl întîlnim doar ca un element cu totul secundar, în combinație cu alte ornamente, în cadrul așa-numitului „stil descompus“ din Boemia¹⁰² sau în cadrul tipului Šarka¹⁰³. Ar fi deci un motiv specific ceramicii liniare tîrzii de la est de Carpați;

l) unghiuri suspendate direct de marginea vasului, fără linii înconjurătoare; se aseamănă mai mult cu varianta „c“. La exemplarul de la Perieni (pl. 8/4) desfășurarea decorului nu e prea clară, dar la Traian (pl. 13/2) e vorba evident de elemente decorative tîrzii.

3. *Motive unghiulare pe corp* se întîlnesc în număr destul de mare, întrecînd de regulă motivele curbilinii. Prezintă și o varietate destul de mare, dar din cauza stării fragmentare a materialului nu se poate stabili întotdeauna desfășurarea ornamentului. S-a putut totuși observa existența următoarelor variante:

a) serii de unghiuri izolate; apar la Dănești (pl. 2/6); e o variantă care se abate de la dispunerea armonioasă a unghiurilor din perioada clasică a ceramicii liniare; ar fi deci vorba de un element mai tîrziu;

b) linii zig-zagate, duble sau triple, care înconjoară corpul, de obicei pînă la partea inferioară a vasului; au fost descoperite la Dănești (pl. 2/4), în ambele complexe cercetate la Mihoveni (pl. 6/5, 12; 7/9), la Tirpești (pl. 9/14) și la Traian (pl. 12/21). E un element decorativ des întîlnit pe ceramica liniară mai nouă din Slovacia (începînd din faza mijlocie) și pe cea a fazei timpurii a grupei Żeliezowce¹⁰⁴, fiind cunoscut și în Polonia, în faza tîrzie, corespunzătoare stilului Żeliezowce¹⁰⁵, ca și în vestul U.R.S.S.¹⁰⁶

c) linii frînte neuniforme, formînd uneori meandre; apar la Mihoveni-locuința 2 (pl. 7/7) și la Traian (pl. 12/12). Exemplarul de la Traian atrage atenția prin plasarea alveolelor în prelungirea unghiurilor drepte, ceea ce trimite la complexele liniar-ceramice tîrzii din U.R.S.S.¹⁰⁷ și din Polonia¹⁰⁸. E. Comșa consideră că asemenea alveole au apărut în cultura Boian încă din faza Bolintineanu și se vor transmite apoi în Precucuteni, prin ceramica fazei Giulești¹⁰⁹;

d) unghiuri drepte circumscrise, combinate cu mici dreptunghiuri; apar doar la Tirpești (pl. 9/13), fiind un element cu bune analogii în etapa tîrzie a ceramicii liniare din Cîmpia Tisei¹¹⁰. Și în Slovacia, unde apare în ultima etapă a ceramicii liniare mai noi, e considerat tot ca un import din mediul Alföld tîrziu¹¹¹;

e) motivele meandrate dreptunghiulare reprezintă o formă mai complexă a variantei precedente, avînd și o linie mediană; în Moldova sînt cunoscute numai la Perieni (pl. 8/7), dar mai apar în Transilvania, la Turdaș¹¹². Fragmentul de la Perieni a fost considerat de E. Comșa printre materialele care depășesc stilul clasic al fazei a IV-a a ceramicii liniare (după periodizarea lui E. Neustupný) și care joacă un anume rol în formarea fazei Bolintineanu a culturii Boian¹¹³. Motivul e cunoscut și din Polonia de sud-est, la Kormanice, în faza mijlocie a culturii ceramicii liniare de aici¹¹⁴, căutîndu-i-se paralele în ceramica est-slovacă sau la începuturile culturii Bükk¹¹⁵;

f) unghiuri hașurate, realizate prin linii mai late decît la celelalte motive incizate; se întîlnesc pe ceramica grosieră de la Glăvănești Vechi (pl. 5/22) și Dănești (pl. 4/1). Unghiurile sînt dispuse în direcții diferite, formînd uneori metope¹¹⁶. Se pare că e un motiv de origine sudică, pe care îl întîlnim

⁹³ E. Comșa, *op. cit.*, 1974, p. 102, pl. 15/4.

⁹⁴ Idem, *Cultura Boian în Transilvania*, în *SCIV*, 16, 1965, 4, p. 638, fig. 6/18; p. 639, fig. 7/11-12; p. 640, fig. 8/11, 13.

⁹⁵ I. T. Dragomir, *Materiale*, III, 1957, p. 296, fig. 2/20.

⁹⁶ J. K. Kozłowski, *op. cit.*, fig. 28/1 (în mod eronat, autorul indică drept loc de proveniență al piesei citate așezarea de la Traian, dar piesa respectivă este de fapt cea de la nr. 2, considerată de autor ca fiind de la Turdaș).

⁹⁷ Vezi și S. Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, 1971, pl. 4/2.

⁹⁸ T. S. Passek, E. K. Cernyš, *op. cit.*, pl. XIV/12.

⁹⁹ *Ibidem*, pl. XXVI/9.

¹⁰⁰ *Ibidem*, pl. XXII/6.

¹⁰¹ J. K. Kozłowski, *op. cit.*, p. 22, fig. 11/6.

¹⁰² I. Pavlu, *op. cit.*, p. 141, fig. 9.

¹⁰³ S. Večnl, *op. cit.*, fig. 10/9, 12; 23/28.

¹⁰⁴ J. Pavúk, *op. cit.*, 1969, fig. fig. 12/1, 8; 15/17, 18.

¹⁰⁵ A. Kulczycka-Leciejewiczowa, *op. cit.*, fig. 13/2, 3.

¹⁰⁶ T. S. Passek, E. K. Cernyš, *op. cit.*, pl. IV/1; VI/8, 13; VII/3, 7; XVII/12; XXI/2.

¹⁰⁷ *Ibidem*, pl. I/18; IV/5, 7; XII/16; XIII/20; in deosebi XXVI/10.

¹⁰⁸ A. Kulczycka-Leciejewiczowa, *op. cit.*, fig. 13/1.

¹⁰⁹ E. Comșa, *op. cit.*, 1960, p. 238-239; idem, *op. cit.*, 1974, p. 229.

¹¹⁰ N. Kalicz, J. Makkay, *op. cit.*, 1977, pl. 35/1=180/49; 124/10.

¹¹¹ J. Pavúk, *op. cit.*, 1969, p. 345; fig. 8/2.

¹¹² N. Vlása, *op. cit.*, p. 240, fig. 1/10, 12 și in deosebi 14.

¹¹³ E. Comșa, *op. cit.*, 1960, p. 234, 238; idem, *op. cit.*, 1974, p. 229.

¹¹⁴ J. K. Kozłowski, *op. cit.*, p. 31-22.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 32, 46.

¹¹⁶ E. Comșa, *op. cit.*, 1960, p. 238.

încă de la nivelul culturilor Sesklo¹¹⁷ și Starčevo-Criș¹¹⁸, dar la un nivel destul de târziu, corespunzător începutului Vinței. Dealtfel, îl întâlnim și în cultura Vința, în faza B₁¹¹⁹, ca și în primele două faze ale culturii Boian¹²⁰. Același motiv cunoaște o largă utilizare în Cîmpia Tisei, încă din grupa Szatmár, unde e redat atât prin incizii¹²¹, cât și prin pictură¹²², mai ales în grupele târzii ale ceramicii liniare de aici, adică în Szakálhát¹²³, Esztár¹²⁴ și Bükk, în special perioada clasică¹²⁵; în grupa Szakálhát e considerat în unele cazuri ca influență din partea culturii Danilo¹²⁶. În Cîmpia Tisei motivul va atinge punctul culminant în cultura Tisa, dînd naștere așa-numitului „stil textil”. În restul ariei est-carpatică a ceramicii liniare cea mai bună analogie pentru fragmentele de la Glăvănești și Dănești se află la Florești-locuința 18¹²⁷, restul materialului de aici¹²⁸ indicînd spre o etapă similară cu cea de la Mihoveni-locuința 2¹²⁹;

g) figuri geometrice unghiulare dispuse în jurul bazei vasului: unghiuri simple, unghiuri în x, triunghiuri, meandre dreptunghiulare, toate fără capete de note; apar într-un singur caz, la Traian (pl. 12/13). Analogiile par a conduce spre fragmentele numai cu decor liniar din faza târzie a ceramicii liniare din Polonia¹³⁰, care sînt considerate aici ca o influență din partea ceramicii liniare est-slovice, de tip Barca I.

4. *Motivul cruciform* a fost aplicat rar pe fundul vaselor, la Traian (pl. 12/21) și Tirpești¹³¹, prezentîndu-se sub forma a două linii întretăiate, cu capete de note la colțuri. În Slovacia, ca și în Boemia, acest motiv aparține ultimei etape a ceramicii liniare mai noi, precedînd direct nașterea grupelor Želiezovce și Šarka¹³².

5. *Unghiuri obtuze*, apar în mod clar doar la Perieni (pl. 8/6). E o variantă a decorului rectiliniu vertical, care se adaptează probabil mai bine formei ușor bitronconice a vaselor. E posibil ca și alte fragmente care prezintă un fascicol de linii verticale (sau ușor oblice) în partea superioară a vaselor să se continue apoi, în partea lor inferioară, cu forma de unghi obtuz (de ex., pl. 12/17 și 9/7).

6. *Romburi circumscrise*, cu laturile arcuite, apar într-un singur caz, în combinație cu alte motive, pe vasul cu decor metopic, aparținînd categoriei intermediare, de la Tirpești (pl. 10/1). Motivul rombului se întîlnește, însă fără capete de note, în grupa Szakálhát din Cîmpia Tisei¹³³ și, ca import din această zonă, pe un vas de la Vința¹³⁴. Probabil tot din această grupă motivul ajunge în cadrul așa-numitului „stil combinat sau în metope” din Boemia¹³⁵, ca de exemplu la Bylany și Šarka¹³⁶.

7. *Meandre unghiulare*, formate din linie dublă; apar de asemenea pe vasul cu decor metopic de la Tirpești (pl. 10/1): desfășurarea longitudinală reprezintă o spirală în S, de la mijlocul căreia pornește în jos o nouă buclă, ceea ce îi conferă aspect meandrat. S. Marinescu-Bîlcu a căutat inițial analogii pentru acest decor în aria Hamangia¹³⁷, pentru ca ulterior¹³⁸ să citeze o analogie mai apropiată, de la Greaca (faza Giulești a culturii Boian)¹³⁹. La rîndul său, E. Comșa consideră că analogia pentru acest motiv se găsește încă în cultura Dudești și deci prezența sa singulară în Moldova ar trimite, ca zonă de origine, spre Muntenia¹⁴⁰.

Remarcăm totuși că asemenea motive meandrate, tratate în aceeași manieră, nu lipsesc nici la începuturile culturii Bükk¹⁴¹. Dacă luăm în considerație doar aspectul cronologic al problemei, înclinăm spre o datare la nivelul Giulești-Bükk incipient.

8. *Motivele rectilinii paralele* se prezintă în două variante:

a) orizontale¹⁴², prin absolutizarea, ca element decorativ, a liniilor înconjurătoare; apar pe ceramica fină și intermediară de la Traian (pl. 12/11) și Tirpești (pl. 9/12; 10/2, 8), poate și la Perieni (pl. 8/12?). Pe ceramica grosieră se întîlnește la Dănești (pl. 4/19), dar fără capete de note;

¹¹⁷ H. Müller-Karpe, *Handbuch der Vorgeschichte*, Bd. II (Jungsteinzeit), München, 1968, pl. 133/10.

¹¹⁸ I. Kutzián, *A Körös-Kultúra*, Budapesta, 1944, pl. XVI/13; XXIX/8; Gh. Lazarovici, *Unele probleme ale ceramicii neolitice din Banat*, în *Banatica*, III, 1975, pl. V/7, 9, 10; idem, *op. cit.*, 1979, pl. VB/10b; E. Popușoi, *Sondajul arheologic de la Baș (jud. Iași)*, în *ArhMold*, IX, 1980, fig. 8/1, 9/3; 10/3 ș.a.

¹¹⁹ Gh. Lazarovici, *op. cit.*, 1979, pl. XVI G/8.

¹²⁰ E. Comșa, *op. cit.*, 1974, p. 229.

¹²¹ N. Kalicz, J. Makkay, *Probleme des frühen Neolithikums der nördlichen Tiefebene*, în *AFB*, 1972, p. 83, fig. 2/1=3/4.

¹²² Idem, *op. cit.*, 1977, pl. 9/7.

¹²³ *Ibidem*, pl. 126/4, 9-11; 130/12, 13; 137/8; 151/2.

¹²⁴ *Ibidem*, pl. 184/17.

¹²⁵ *Ibidem*, pl. 36/10; 108/1; 96/2, 21; indeosebi 141/3-4.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 109-110.

¹²⁷ T. S. Passek, E. K. Cernyš, *op. cit.*, pl. XXI/9.

¹²⁸ *Ibidem*, pl. XX-XXII.

¹²⁹ N. Ursulescu, P.-V. Batarciuc, *op. cit.*, p. 283-284.

¹³⁰ J. K. Kozłowski, *op. cit.*, p. 53.

¹³¹ S. Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, 1971, pl. 4/5.

¹³² J. Pavúk, *op. cit.*, 1969, p. 312-313.

¹³³ N. Kalicz, J. Makkay, *op. cit.*, 1977, pl. 187/11.

¹³⁴ *Ibidem*, pl. 188/9; H. Müller-Karpe, *op. cit.*, pl. 147/43.

¹³⁵ I. Pavlu, *op. cit.*, p. 133.

¹³⁶ *Ibidem*, p. 139, fig. 6.

¹³⁷ S. Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, 1966, p. 425; idem, *op. cit.*, 1968, p. 400.

¹³⁸ Idem, *op. cit.*, 1971, p. 14; idem, *Cultura Precuculent pe teritoriul României*, București, 1974, p. 118.

¹³⁹ E. Comșa, *op. cit.*, 1974, p. 99, fig. 27.

¹⁴⁰ Idem, *op. cit.*, 1972, p. 174 și nota 11.

¹⁴¹ N. Kalicz, J. Makkay, *op. cit.*, 1977, pl. 171/6; 172/4; 186/19.

¹⁴² Cu totul izolat e un fragment din pastă fină, de la Dănești (pl. 2/14), decorat cu linii orizontale, întreaga suprafață fiind brăzdată de șiruri de liniuțe foarte scurte, superficial incizate, dispuse oblic. Nu cunoaștem plină în prezent nici o analogie perfectă pentru acest decor, însă astfel de liniuțe (dar fără asociere cu bandă de linii) apar totuși în ceramica liniară veche din Slovacia, la Biňa (J. Pavúk, *op. cit.*, 1980, p. 51, fig. 31).

b) verticale, pornind de la o linie înconjurătoare a marginii, ca la Tirpești (pl. 10/9), poate și la Mihoveni-locuința 2 (pl. 7/16 ?). Pe ceramica grosieră, motivul se întâlnește probabil la Găureanca-Vilcele (pl. 5/31), de asemenea fără capete de note.

Considerăm că cel puțin varianta orizontală e rezultatul unei evoluții locale, la est de Carpați, a decorului de linii înconjurătoare, deoarece cele mai bune analogii se cunosc în zona Nistrului¹⁴³, deși mai rar ea se întâlnește și în Boemia¹⁴⁴. Din punct de vedere cronologic, acest motiv se plasează evident în etapa târzie.

Un interes aparte îl prezintă fragmentul de la Traian (pl. 12/11), la care liniile nu mai sînt decorate cu obișnuitele capete de note, ci sînt întretăiate de liniuțe scurte, formînd așa-numita „scăriță de papagal”, decor tipic fazei Šarka — cea mai târzie ceramică liniară din Cehia¹⁴⁵. Toți cei ce s-au ocupat de acest fragment (H. și Vl. Dumitrescu, E. Comșa, Eug. Zaharia, D. Berciu, Seb. Morintz, S. Marinescu-Bileu, E. Neustupný, J. Pavúk, J.K. Kozłowski) au remarcat poziția sa cu totul izolată în cadrul ceramicii liniare din România; motivul nu a mai apărut nici la est, nici la nord de teritoriul țării noastre și nici în grupele liniar-ceramice din Cimpia Tisei. Cele mai apropiate piese de tip Šarka cu acest decor se găsesc în vestul Poloniei, în bazinul Oderului¹⁴⁶. E necunoscut în cultura Dudești, dar devine unul din motivele dominante ale ceramicii din prima fază a culturii Boian, pentru ca în faza Giulești să dispară (sau să se mențină sub forma unor derivate care cu greu mai amintesc originalul). Motivul apare totuși, dar destul de rar, în cadrul fazei Precucuteni I¹⁴⁷, pentru ca în faza a doua să nu se mai găsească-nici aici¹⁴⁸. Pînă la noi descoperiri¹⁴⁹, care să jaloneze răspîndirea acestui decor din Moravia și bazinul Oderului pînă în Moldova (circa 1 000 km distanță), împărțîșim părerea Eugeniei Zaharia¹⁵⁰ că rămîne dificilă de acceptat derivarea decorului specific unei faze (Bolintineanu) dintr-un singur fragment¹⁵¹; opinăm astfel și pentru faptul că nu există certitudini în privința poziției cronologice a complexului de la Traian (în care s-a descoperit fragmentul de tip Šarka) față de faza Bolintineanu: e anterior, contemporan sau poate chiar ulterior? Pînă la apariția unor noi dovezi, considerăm că piesa discutată rămîne doar un indiciu de ordin general despre persistența așezării liniare de la Traian într-o etapă contemporană cu nivelul Šarka.

9. *Fascicolul de linii izolate* formează unicul decor al unor vase de dimensiuni mai mici. Pot fi dispuse în grupări de trei linii paralele, ca la Traian (pl. 13/4) sau în grupări radiale, ca la Glăvănești Vechi (pl. 5/19). Fascicolele sînt o prezență tipică pentru etapa de început a ceramicii liniare mai noi¹⁵² și de aceea au o valoare deosebită în stabilirea momentului incipient al colonizării regiunilor est-carpatiche de către purtătorii acestei culturi.

10. *Motivele curbilinare* ocupă un loc aproape tot atît de important în realizarea decorului liniar, ca și motivele unghiulare (luate în ansamblu) sau motivul liniilor înconjurătoare. Se realizează totdeauna sub forma unor arcuri de cerc, dispuse în fascicole de 2—3 linii paralele și în aproape toate cazurile se combină cu capete de note, care se plasează fie pe linii, fie în vecinătatea lor. Cu o singură excepție, se pare că nu au apărut spirale în adevăratul înțeles al cuvîntului. Prezintă mai multe variante, datorită atît poziției lor reciproce (plasare independentă sau îmbrucată), cit și locului pe care îl ocupă în sistemul decorativ al vaselor (fie suspendate de margine sau de liniile înconjurătoare, fie formînd în mod independent decorul pe corp).

a) arcuri de cerc îmbrucate, care subliniază liniile înconjurătoare, constituie varianta cea mai des întîlnită în cadrul motivelor curbilinare, fiind cunoscut în toate așezările culturii ceramicii liniare din Moldova; joacă același rol decorativ ca și unghiurile suspendate alternînd. Constituie elementul decorativ specific pentru zona răsăriteană a ceramicii liniare¹⁵³. La nici un exemplar din Moldova nu se constată o contopire a capetelor de note de pe liniile apropiate, așa cum se întîmplă în zorii grupei Želiezovce, ceea ce ne face să paralelizăm acest motiv cu cel al etapei clasice a ceramicii liniare mai noi din Slovacia.

b) arcuri de cerc suspendate în ghirlandă de liniile înconjurătoare; apar într-un singur caz, pe ceramica fină de la Traian (pl. 13/3) și, probabil, de asemenea o singură dată, pe ceramica grosieră de la Larga-Jijia (pl. 5/16); se aseamănă, în privința rolului decorativ, cu zig-zagurile suspendate ale motive-

¹⁴³ T. S. Passek, E. K. Cernýš, *op. cit.*, fig. 25/14, 17; pl. II/1, 5; VIII/16.

¹⁴⁴ S. Marinescu-Bileu, *op. cit.*, 1972 p. 169 și nota 34.

¹⁴⁵ B. Soudský, *op. cit.*, 1954, p. 104; idem, *op. cit.*, 1956, p. 462; S. Vencl, *op. cit.*, fig. 15/3; 18/8; 27/20, 22.

¹⁴⁶ A. Kulczycka-Leciejewiczowa, *op. cit.*, p. 52 și fig. 9/7.

¹⁴⁷ S. Marinescu-Bileu, *op. cit.*, 1974, p. 57, fig. 35/13; 37/11.

¹⁴⁸ *Ibidem*, p. 66.

¹⁴⁹ Cele două fragmente descoperite la Rast, cu un decor ipotetic atribuibil stilului Šarka, nu-și găsesc în momentul de față, după părerea descoperitorului, o explicație plauzibilă decît apelîndu-se tot la filiera de răspîndire moldovenească (Vl. Dumitrescu, *Fragmente ceramice de tip Šarka (?) de la Rast*, în *SCIVA*, 32, 1981, 2, p. 233—240). Ne-am putea

însă gîndi pentru acest caz și la o eventuală răspîndire dinspre vestul Balcanilor, pe linia Dunării, avînd în vedere că asemenea fragmente s-au descoperit și în cultura ceramicii cu gura pătrată din nordul Italiei, care are strînse legături cu cultura Danilo (L. H. Barfield, *The square-mouthed pottery culture in the Venetian and its Adriatic connections*, în *Actes du VIIe Congr. Int. des Sciences Pré- et Protohist.*, Beograd, t. II, 1973, p. 397 și fig. 2/1).

¹⁵⁰ E. Zaharia, *Angaben über die Boian-Giulești-Kultur. Die Siedlung von Lef*, în *Dacia*, XI, 1967, p. 23.

¹⁵¹ Astfel consideră E. Comșa, *op. cit.*, 1960, p. 239; idem, *op. cit.*, 1974 p. 229.

¹⁵² J. Pavúk, *op. cit.*, 1969, fig. 1/1—3, 9, 12, 15; 2/2—4, 12, 15, 17; idem, *op. cit.*, 1970, pl. IX/5; Vl. Dumitrescu, recenzie lucrării *Die Slowakei in der jüngeren Steinzeit*, Bratislava, 1970, în *SCIV*, 22, 1971, 3, p. 518.

¹⁵³ J. Pavúk, *op. cit.*, 1969, p. 273.

lor unghiulare. Analogiile pentru acest motiv se găsesc în etapa tîrzie a ceramicii liniare mai noi din Slovacia¹⁵⁴ și, mai ales, din Boemia¹⁵⁵.

c) arcuiri de cerc îmbucate care formează decorul corpului; sînt asemănătoare cu cele suspendate, numai că nu au legătură cu liniile înconjurătoare. Exemplele cele mai edificatoare se găsesc la castroanele semisferice de la Traian și Tirpești (pl. 9/1; 13/1).

d) arcuiri de cerc independente; se întîlnesc mai rar. Sigură e prezența acestui motiv doar pe vasul cu decor metopic de la Tirpești (pl. 10/1), alături de alte ornamente tratate de asemenea independent. Prezența acestui motiv la Dănești (pl. 2/5, 10) e incertă, datorită stării fragmentare a pieselor, putînd fi vorba, tot atît de bine, de arcuiri îmbucate.

e) arc de cerc care constituie probabil singurul element decorativ pe vasul respectiv (lipsește și capetele de note și liniile înconjurătoare). Acest motiv se atestă (în măsura în care o permite starea fragmentară a piesei) la Mihoveni-locuința 2 (pl. 7/1); nu e exclus să fie vorba de un element decorativ mai vechi¹⁵⁶.

f) linie dublă ondulată, dispusă direct sub marginea vasului E un decor cu totul izolat în aria răsăriteană a ceramicii liniare; apare doar la Dănești (pl. 2/2). Cea mai bună analogie se găsește în ceramica liniară mai evoluată a stilului clasic din Boemia¹⁵⁷.

11. *Benzile umplute* constituie o apariție rară în aria răsăriteană a ceramicii liniare din Moldova, fiind un element specific pentru zona vestică a acestui complex cultural¹⁵⁸, mai ales în perioada sa mijlocie, clasică¹⁵⁹. Benzile umplute au fost vehiculate spre Europa sud-estică și centrală de purtătorii culturii Vinča, care le-au preluat, la rîndul lor, din bazinul egeean¹⁶⁰ sau chiar din zonele Orientului Apropiat¹⁶¹. Din această cauză considerăm că benzile umplute (sau cel puțin unele variante) puteau ajunge la răsărit de Carpați nu numai dinspre Europa centrală, ci și direct din aria culturii Turdaș, așa cum par a sugera descoperirile de acest tip din sud-estul Transilvaniei, de la Hărman¹⁶². De altfel, tot datorită influenței vinčene directe, acest ornament a fost preluat și de grupa Szakálhát și de ceramica liniară transdanubiană, corespunzătoare grupei Želiezovce¹⁶³, ca și de grupa vest-bănățeană, recent descoperită, Bucovăț¹⁶⁴; din aceste zone, aflate în contact nemijlocit cu Vinča, ornamentul s-a transmis spre ceramica liniară din Cehoslovacia și Europa centrală.

În Moldova, acest ornament este atestat pînă în prezent la ceramica fină, pe vase de tip castron, la Traian (pl. 12/20; 13/2), Tirpești (pl. 10/10—12), Mihoveni (pl. 7/16, 24) și Glăvăneștii Vechi¹⁶⁵. Benzile sînt rectilinii sau arcuite. Umplutura benzilor se realizează printr-unul sau mai multe șiruri de adîncituri sau printr-un șir de liniuțe crestate. În funcție de dispunere și de modul de umplere, distingem mai multe variante de benzi:

a) banda orizontală simplă (cu un singur șir de alveole); se întîlnește la Tirpești (pl. 10/12), fiind formată din două linii înconjurătoare ale marginii;

b) bandă verticală simplă; se întîlnește la Mihoveni-locuința 2 (pl. 7/16), benzile plecînd de la linia înconjurătoare a marginii. De remarcat, tratarea triunghiulară a uneia din alveole, ceea ce constituie un indiciu pentru o corespondență cronologică cu cel puțin sfîrșitul ceramicii liniare mai noi din Slovacia¹⁶⁶.

c) banda oblică simplă; e atestată la Traian (pl. 12/10; 13/2). În ambele cazuri e vorba de motive dispuse direct sub marginea castroanelor, fără linii înconjurătoare. În primul caz, banda e asociată cu un șir de alveole dispuse sub margine, iar în al doilea, decorul incizat unghiular e combinat cu decor plastic de proeminențe. Angoba negricioasă care acoperă al doilea exemplar¹⁶⁷ e un indiciu pentru plasarea tîrzie a acestui decor;

d) bandă simplă (cu un șir de alveole), formată din linia marginii și prima linie înconjurătoare, e cunoscută la Tirpești (pl. 10/10—11). Un alt fragment, tot de la Tirpești¹⁶⁸, prezintă în umplutura unei asemenea benzi nu numai alveole ovale, ci și triunghiulare, pe care autoarea descoperirii le compară cu motivul „dinților de lup” din faza Giulești a culturii Boian¹⁶⁹;

e) aceeași variantă, dar banda e umplută cu liniuțe oblice, adînc incizate; apare la Tirpești (pl. 10/12), în combinație cu o bandă orizontală. Analogiile cele mai clare ale acestui motiv neobișnuit pentru ceramica liniară se găsesc în grupa Szakálhát¹⁷⁰, fiind considerate aici o clară influență din partea culturii Vinča¹⁷¹. Similitudini apar și în a doua etapă a grupului Bucovăț, corespunzătoare Vinței B₁/B₂¹⁷²;

¹⁵⁴ *Ibidem*, fig. 5/9.

¹⁵⁵ I. Pavlu, *op. cit.*, p. 132, fig. 7.

¹⁵⁶ A. Uzarewiczowa, *Results of the 1961 Excavation at Gródek Nadbużny, Hrubieszów District*, in WA, 30, 1964, p. 431, fig. 3n.

¹⁵⁷ I. Pavlu, *op. cit.*, p. 138, fig. 5/1, 2.

¹⁵⁸ J. Pavúk, *op. cit.*, 1969, p. 273; *idem*, *op. cit.*, 1970, p. 249; *idem*, *op. cit.*, 1973, p. 51.

¹⁵⁹ B. Soudský, *Les premiers agriculteurs en Tchécoslovaquie*, în vol. *Investigations archéologiques en Tchécoslovaquie*, Praga, 1966, p. 49; *idem*, *Étude de la maison néolithique*, in *Slav Arch*, 17, 1969, p. 25; I. Pavlu, *op. cit.*, p. 132, fig. 8.

¹⁶⁰ E. Neustupný, *op. cit.*, 1956, p. 462 și fig. 177; E. Comșa, *op. cit.*, 1972, p. 178; R. Grygiel, *op. cit.*, p. 82.

¹⁶¹ Gh. Lazarovici, *op. cit.*, 1979, p. 74—75.

¹⁶² A. D. Alexandrescu, *op. cit.*, fig. 4/12.

¹⁶³ N. Kalicz, J. Makkay, *op. cit.*, 1977, p. 108.

¹⁶⁴ Gh. Lazarovici, *op. cit.*, 1979, p. 143—155.

¹⁶⁵ E. Comșa, *op. cit.*, 1960, p. 232, 234 (fără ilustrație).

¹⁶⁶ J. Pavúk, *op. cit.*, 1969, fig. 10/8.

¹⁶⁷ H. Dumitrescu, *Materiale*, III, 1957, p. 123.

¹⁶⁸ S. Marinescu-Bilcu, *op. cit.*, 1971, fig. 6/3; *idem*, *op. cit.*, 1972, fig. 1/1.

¹⁶⁹ *Ibidem*, p. 169.

¹⁷⁰ N. Kalicz, J. Makkay, *op. cit.*, 1977, pl. 149/2; 150/16, 17; 151/6.

¹⁷¹ *Ibidem*, p. 90.

¹⁷² Gh. Lazarovici, *op. cit.*, 1979, p. 145, pl. XXIV C/10.

f) bandă cu mai multe șiruri de adincituri; apare doar la Mihoveni (pl. 7/24); fragmentul a fost găsit în 1978, la suprafața terenului, în sectorul unde fusese cercetată locuința 2. Ca tehnică de lucru și formă, fragmentul e de cea mai tipică factură liniar-ceramică, provenind de la un castron semisferic de culoare cenușie-închisă. Studiarea atentă a fragmentului arată că inițial au fost trasate liniile, apoi benzile orizontale și cele arcuite (late de circa 1 cm) au fost umplute cu câte 3 șiruri de liniuțe scurte, aproximativ paralele, iar la urmă au fost plasate „capetele de note”, care taie atît liniile cît și liniuțele din umplutura benzilor. Această succesiune a lucrărilor ne indică probabil faptul că olarul respectiv a imitat un motiv ornamental străin (banda cu șiruri de înșepături), dar nu a renunțat nici la motivistica tradițională, plasind în final „capetele de note” în maniera cea mai tipică liniar-ceramică. Aceasta ne demonstrează totodată contemporaneitatea decorului cu „capete de note” cu benzile umplute cu mai multe șiruri de adincituri.

Aceste benzi sînt un decor obișnuit în mediul vinčan, iar cele mai bune analogii pentru fragmentul nostru (ca manieră de umplere a benzilor) le găsim în faza B₁ și în trecerea spre B₂. În mediul ceramicii liniare, benzile umplute cu șiruri de adincituri cunosc maxima lor utilizare în aria vestică, mai ales în treapta mijlocie¹⁷³. Ca importuri sau influențe din acest mediu, ele apar în Polonia¹⁷⁴ și mai departe în vestul Uniunii Sovietice, la Florești¹⁷⁵, Torskoe¹⁷⁶ și Țira¹⁷⁷. La Florești, în locuințele 1 și 3, de unde provin fragmentele citate, există și motivul benzilor simple, cu un singur șir de adincituri¹⁷⁸, ceea ce dovedește contemporaneitatea utilizării celor două tipuri. J.K. Kozłowski consideră benzile din vestul U.R.S.S. ca amintind stilul Vinča sau Szakálhát și că ar putea fi legate de primele secvențe ale penetrației ceramicii liniare în Moldova¹⁷⁹. Dacă primul aspect e perfect plauzibil din punct de vedere stilistic și chiar al conexiunilor istorice, în schimb a doua parte a presupunerilor lui Kozłowski nu ni se pare de susținut, deoarece începuturile penetrației ceramicii liniare în Moldova se produc oricum înainte de nașterea grupei Szakálhát.

Benzile cu mai multe șiruri de adincituri sînt dispuse rectiliniu, unghiular sau arcuit. Analogia cea mai bună pentru banda arcuită de la Mihoveni se găsește în Polonia, la Brześć Kujawski-așezarea 3¹⁸⁰, care se datează în orizontul mai târziu al locuirii liniare în Kujawia¹⁸¹, precum și în Boemia, în așezarea Buštěhrad, aparținind orizontului Šarka¹⁸². În cadrul ceramicii liniare din țara noastră banda cu șiruri de înșepături mai apare doar la Hărman¹⁸³, dar aici prezența ei credem că trebuie legată mai curînd de mediul vinčan (Turdaș). Tot spre această zonă credem că trebuie să căutăm și modelul de inspirație al piesei de la Mihoveni, avînd în vedere că umplutura benzilor e realizată numai cu liniuțe scurte, pe cînd în vestul U.R.S.S. doar prin adincituri rotunde sau ovale.

Trebuie să menționăm lipsa dintre benzile descoperite în ceramica liniară din Moldova a motivului „scară” (banda îngustă cu liniile unite prin liniuțe verticale), care va apare însă în ornamentația fazei Precucuteni I¹⁸⁴ și în aria sud-est transilvăneană a fazei Giulești, în așezarea de la Feldioara¹⁸⁵. În cultura Vinča acest motiv apare pentru prima oară în faza B₁¹⁸⁶ și e des întîlnit în etapa B₁/B₂¹⁸⁷. Motivul îl mai întîlnim în două așezări din Cehoslovacia, de perioadă Šarka-Želiezovce, la Tetin¹⁸⁸ și la Hurbanovo¹⁸⁹, dar din păcate fără determinări stratigrafice mai precise. Totuși, la Hurbanovo, cea mai importantă parte a descoperirilor se plasează în perioada mijlocie a grupei Želiezovce¹⁹⁰. Astfel inexistența acestui tip de bandă în cadrul ceramicii liniare din Moldova ne poate furniza un valoros indiciu asupra linitei *post-quem* de evoluție a acestei culturi în zona respectivă: ceramica liniară tîrzie de tip Tirpești — începutul fazei Giulești a culturii Boian — Vinča B₁ — Želiezovce (faza timpurie). Acest orizont e urmat de cel Precucuteni I — sfîrșitul fazei Giulești — Želiezovce (faza mijlocie) — Vinča B₁/B₂; paralelismul Precucuteni I — Vinča B₁/B₂ a fost indicat și de S. Marinescu-Bilcu¹⁹¹.

B. ORNAMENTE IMPRIMATE

În majoritatea cazurilor sînt specifice ceramicii grosiere, apărînd fie singure, fie în combinație cu alte elemente, mai ales plastice. După tehnica de realizare, distingem patru categorii:

1. *Șiruri de alveole*. Acest motiv păstrează în genere aceeași dispunere liniară ca în cazul ornamentului incizat, pe care îl înlocuiește adeseori. Într-o formă încă neevoluată, motivul apare chiar pe ceramica Starčevo-Criș, dar devine frecvent în cadrul culturii Vinča, unde se întîlnesc aproape toate variantele pe care le găsim și în cadrul ceramicii liniare. De aceea considerăm că modul de dispunere a

¹⁷³ B. Soudský, *À la chronologie de la céramique spiralee*, în vol. *Chronologie préhistorique de la Tchécoslovaquie*, Praga, 1956, p. 34.

¹⁷⁴ R. Grygiel, *op. cit.*

¹⁷⁵ T. S. Passek, E. K. Černýš, *op. cit.*, pl. XV/6; XVIII/1-2.

¹⁷⁶ *Ibidem*, pl. XII/18-19.

¹⁷⁷ *Ibidem*, pl. XXV/13-15.

¹⁷⁸ *Ibidem*, pl. XIV/10, 14; XVIII/10.

¹⁷⁹ J. K. Kozłowski, *op. cit.*, p. 46.

¹⁸⁰ R. Grygiel, *op. cit.*, fig. 5/7.

¹⁸¹ *Ibidem*, pl. 95 și tabelul I, p. 84.

¹⁸² S. Vencl, *op. cit.*, fig. 7/34.

¹⁸³ A. D. Alexandrescu, *op. cit.*, fig. 4/12.

¹⁸⁴ S. Marinescu-Bilcu, *op. cit.*, 1974, fig. 26/4; 28/1; 29/3.

¹⁸⁵ E. Comșa, *op. cit.*, 1965, fig. 7/1, 6; idem, *op. cit.*, 1974, pl. 17/1, 3.

¹⁸⁶ Gh. Lazarovici, *op. cit.*, 1979, pl. XVI/H/12.

¹⁸⁷ *Ibidem*, pl. XVII F/8; G/11, 13, 15, 37, 38, 52.

¹⁸⁸ B. Soudský, *op. cit.*, 1954, p. 81, fig. 3/19.

¹⁸⁹ J. Pavúk, *op. cit.*, 1969, p. 302, 304 și fig. 23/4-10.

¹⁹⁰ *Ibidem*, p. 328, 331.

¹⁹¹ S. Marinescu-Bilcu, *op. cit.*, 1974, p. 110.

alveolelor în cadrul ceramicii liniare este de certă inspirație sudică, chiar dacă unele procedee au ajuns în Moldova pe cale ocolitoare, nord-carpatică (Cîmpia Tisei—Cehoslovacia—sudul Poloniei—Nistrul superior). Astfel, S. Marinescu-Bîlcu¹⁹² consideră că analogiile acestui motiv conduc mai mult spre tipul Šarka¹⁹³. După modul de dispunere a alveolelor, distingem mai multe variante:

a) un șir orizontal care înconjoară marginea; este varianta cea mai răspândită, aproape nelipsită de pe ceramica grosieră, prezentă însă și pe unele fragmente ale categoriei fine sau intermediare. Nu lipsește din nici o așezare din Moldova, unde e ilustrată ceramica grosieră (pl. 4/2, 4, 9, 14, 15; 5/12, 26; 6/13; 7/21, 22; 12/2; 13/7)¹⁹⁴. Într-un anumit fel, șirul orizontal suplینește linia înconjurătoare a marginii — motivul cel mai tipic al ceramicii incizate;

b) un șir orizontal, avînd dedesubt un altul vîlurit; apare pe un castron semisferic de la Traian (pl. 14/1). Din dreptul porțiunilor descendente ale liniei vîlurite pornesc șiruri verticale de alveole, care fac legătura cu linia înconjurătoare, orizontală, a marginii. Acest motiv apare și pe două din vasele mormîntului liniar-ceramic de la Nezvisko¹⁹⁵, care se datează evident într-o perioadă corespunzătoare tipului Želiezovce (probabil faza incipientă). Tendința de vîlurire apare în mediul Vinča de la nivelul B₁¹⁹⁶. Motivul se va menține în Precucuteni I¹⁹⁷ și va apare mai clar în Precucuteni II¹⁹⁸;

c) șiruri dispuse în unghi; apar doar pe ceramica grosieră de la Dănești (pl. 4/3), dar starea fragmentară a piesei nu ne permite reconstituirea integrală a decorului. Paralele se găsesc în ceramica liniară tîrzie din zona Nistrului, de la Nezvisko¹⁹⁹ și în Šarka²⁰⁰;

d) șiruri verticale paralele; apar pe ceramica fină de la Tîrpești (pl. 11/2, 7), pornind de la buza vasului în jos;

e) șiruri de alveole orizontale și verticale; apar de asemenea pe ceramica fină de la Tîrpești (pl. 11/3,5). Este un motiv des întîlnit în faza Vinča B, care apare în prima etapă²⁰¹ și se continuă în etapele B₁/B₂²⁰² și B₂²⁰³; dispare odată cu sfîrșitul fazei B. Între mediul Vinča și Tîrpești motivul mai apare în așezarea liniar-ceramică de la Hărman²⁰⁴;

f) alveole dispuse dezordonat; apar pe o piesă grosieră de la Traian (pl. 12/4), deși nu e exclus să avem totuși de-a face cu o anumită dispunere, dar pe care n-o putem reconstitui din cauza stării total fragmentare. O analogie se găsește în ceramica liniară tîrzie din zona Nistrului, la Nezvisko²⁰⁵.

2. Șiruri de impresiuni de unghie apar în Moldova doar la Tîrpești (pl. 11/6), combinate cu proeminențe rotunde, cu impresiune de deget în mijloc. S. Marinescu-Bîlcu le consideră de tradiție Criș²⁰⁶, dar se pare că aici e vorba de un element decorativ de factură mai tîrzie. Astfel, motivul se întîlnește pe ceramica liniară tîrzie de la Hărman²⁰⁷. Este un decor obișnuit pentru unele grupe liniare tîrzii din Cîmpia Tisei, anume Szilmeğ²⁰⁸ și Szakálhát²⁰⁹. Probabil de aici se răspîndește și în vestul Banatului, în grupa Bucovăț²¹⁰. Apare de asemenea (foarte asemănătoare cu piesele de la Tîrpești și Hărman), la începutul fazei mijlocii a grupeii Želiezovce, în șezarea de la Borovce²¹¹.

3. Ciupituri de deget și unghie; apar în mediul liniar din Moldova, desigur ca o moștenire de la purtătorii culturii Criș (poate chiar ca urmare a asimilării lor), așa cum se întîmplă și în Cîmpia Tisei. Sînt cunoscute pe ceramica grosieră de la Traian (pl. 12/5; 13/9) și de la Găureanca-Vilcele (pl. 5/28). E posibil ca numărul pieselor de acest tip să fie cu mult mai mare, dar prezența în anumite cazuri a culturilor Criș și liniară în aceeași așezare a determinat includerea lor la materialul Criș, unde constituie o apariție uzuală.

4. Șir de impresiuni în „V”; reprezintă un motiv cu totul izolat, întîlnit doar la Tîrpești (pl. 11/9). De altfel, în această așezare ornamentele adîncite prezintă o mare varietate.

C. ORNAMENTE PLASTICE

Ca și motivele precedente, apar de regulă pe categoria grosieră, dar uneori și pe cea intermediară — în acest caz fiind asociate cu liniile incizate. După forma lor, ornamentele plastice se încadrează în trei tipuri:

1. Proeminențele constituie ornamentul plastic cel mai răspîndit, fiind realizate în mai multe variante; variantele nu pot fi însă stabilite întotdeauna, deoarece proeminențele, fiind uneori aplicate, s-au desprins (pl. 6/10; 10/12). Din punct de vedere tectonic, ele sînt plasate întotdeauna pe jumătatea

¹⁹² *Ibidem*, p. 118, nota 60.

¹⁹³ B. Soudský, *op. cit.*, 1954, p. 81, fig. 3/11, 12.

¹⁹⁴ Vezi și S. Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, 1971, pl. 3/11.

¹⁹⁵ T. S. Passek, E. K. Cernýš, *op. cit.*, pl. VII/1, 11.

¹⁹⁶ Gh. Lazarovici, *op. cit.*, 1979, pl. XVI G/38; fig. 17/1.

¹⁹⁷ S. Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, 1974, fig. 26/5.

¹⁹⁸ *Ibidem*, fig. 38/5, 11.

¹⁹⁹ T. S. Passek, E. S. Cernýš, *op. cit.*, fig. 24/7, 10.

²⁰⁰ S. Venci, *op. cit.*, fig. 8/46; 9/1.

²⁰¹ Gh. Lazarovici, *op. cit.*, 1979, pl. XVI G/20; H/18.

²⁰² *Ibidem*, pl. XVII C/9.

²⁰³ *Ibidem*, pl. XVIII F/1, 3, 10; G/46.

²⁰⁴ A. D. Alexandrescu, *op. cit.*, fig. 2/10; 6/9.

²⁰⁵ T. S. Passek, E. K. Cernýš, *op. cit.*, fig. 24/8.

²⁰⁶ S. Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, 1966, p. 423.

²⁰⁷ A. D. Alexandrescu, *op. cit.*, fig. 2/8, 11, 12.

²⁰⁸ I. Kutzián, *Das Neolithikum in Ungarn*, in *Archaeologia Austriaca*, 40, 1966, p. 261, fig. 3/4, 7, 16.

²⁰⁹ N. Kalicz, J. Makkay, *op. cit.*, 1977, p. 90, pl. 120/17—19, 24; 130/11; 137/6; 138/4.

²¹⁰ Gh. Lazarovici, *op. cit.*, 1979, pl. XXIV E/34—36.

²¹¹ T. Kolník, J. Pautik, *Rettungsggrabung auf der neolithischen Siedlung in Borovce, bei Piešťany*, in *SlovArch*, V, 2, 1957, pl. 11/19; 1V/3.

superioară a vaselor. Dintre ornamentele plastice, doar proeminențele apar uneori în asociere cu motivele liniare. După formă și funcționalitate, am stabilit următoarele variante:

a) proeminențe rotunjite; se întâlnesc la Dănești (pl. 4/17), Tirpești (pl. 9/6) și Traian (pl. 12/9; 13/3), în ultimele două stațiuni fiind asociate cu ornamente liniare;

b) proeminențe tronconice aplatizate; se întâlnesc la Dănești (pl. 4/8), Mihoveni-locuința 1 (pl. 6/19) și Traian (pl. 14/4);

c) proeminențe mici grupate; apar la Larga-Jijia (pl. 5/13), Mihoveni — locuința 1 (pl. 6/18), Tirpești (pl. 10/1) și Traian (pl. 12/3). La Tirpești fac parte din ornamentația complexă a vasului cu decor metopic, fiind asociate cu ornamente liniare;

d) proeminențe care servesc pentru apucat; au evident și un rol funcțional, prin forma și mărimea lor deosebindu-se de proeminențele simple; fac trecerea spre proeminențele-toartă. Se întâlnesc la Mihoveni — locuința 2 (pl. 7/19) și Traian (pl. 12/7). În ultimul caz proeminența are o creastă, care o face asemănătoare cu silueta stilizată a unui animal;

e) proeminențe-toartă rotunjite; se întâlnesc fie cu perforație verticală, la Dănești (pl. 4/16) și Tirpești (pl. 11/8), pe oale cu gît conturat, fie cu perforație orizontală, la Larga Jijia (pl. 5/15). De remarcat că în ceramica liniară din Moldova, ca de altfel în întreaga ceramică liniară a Slovaciei, Poloniei și U.R.S.S., nu se cunosc toarte în adevăratul înțeles al cuvintului;

f) proeminențe-toartă în formă de corn de animal; apar în Moldova întotdeauna în asociere cu decor liniar, aparținând categoriei intermediare. Se cunosc următoarele tipuri: 1) un singur corn, cu capătul înșeuat (Glăvănești); 2) un singur corn, cu capătul rotunjit (Tirpești); 3) două coarne alăturate (Tirpești). Aceste motive indică o certă influență dinspre Slovacia, unde proeminențele zoomorfe sînt cunoscute încă din etapa mijlocie a ceramicii liniare noi și continuă pe toată durata grupei Żeliezovce²¹².

Exemplarul de la Glăvănești (pl. 5/24), de forma unei limbi ridicate în sus, avînd la bază mică perforații dispuse vertical, prezintă cele mai bune analogii în ultima etapă a ceramicii liniare noi din Slovacia și în faza veche a grupei Żeliezovce²¹³. În Polonia de sud-est motivul e cunoscut chiar și mai de timpuriu, la Rzeszów-Staromiescie²¹⁴, într-un nivel corespunzător începutului fazei mijlocii a ceramicii liniare noi din Slovacia²¹⁵. Urmărind mai departe spre est, întâlnim acest motiv în R.S.S. Moldovenească, la Florești, în locuința 3²¹⁶, al cărui material pare să nu depășească nivelul ultimei faze a ceramicii liniare noi din Slovacia.

Proeminența zoomorfă cu capăt rotunjit de la Tirpești (pl. 10/2) își află cele mai bune analogii la Florești-locuința 18²¹⁷, care, prin restul materialului, se poate plasa la începutul grupei Żeliezovce. În acest caz am avea de-a face cu continuarea procesului de stilizare a torților zoomorfe.

În fine, ultimul exemplar din această categorie, de asemenea de la Tirpești²¹⁸, are oarecare similitudini (ca tratare generală) în etapa mijlocie a ceramicii liniare noi din Slovacia²¹⁹.

Analogiile pe care le găsim pentru cele trei piese din Moldova ne duc la concluzia că nu este neapărat necesară o inseriere a lor în cadrul caracteristicilor tirzii ale ceramicii liniare de la est de Carpați²²⁰ și de asemenea nici nu trebuie considerate o noutate în cadrul ultimei faze a ceramicii liniare din Polonia²²¹. Considerăm că ele pot apare încă de la început în cadrul ceramicii liniare de la nord și est de Carpați și să se continue ulterior, fără a depăși însă un nivel corespunzător începutului grupei Żeliezovce;

g) proeminență triunghiulară (probabil protomă zoomorfă); apare doar la Traian (pl. 12/8) pe un fragment din categoria ceramicii fine²²². Pare a reprezenta forma foarte stilizată a unui cap de animal (fără indicarea trăsăturilor feței), așa cum sugerează și unele analogii care i se pot stabili în nordul Cîmpiei Tisei, încă din perioada de înflorire a culturii Alföld²²³ și apoi în perioada de formare a culturii Bükk²²⁴. Motivul proeminențelor triunghiulare (dar cu perforație orizontală și de cele mai multe ori cu redări realiste) va deveni caracteristic fazei mijlocii Żeliezovce²²⁵. Și în Polonia-Mică, în faza tirzie a ceramicii liniare de aici (situată la nivel Bükk și Żeliezovce), devine obișnuit să se plaseze proeminențe triunghiulare pe curbura maximă a vaselor²²⁶. Motivul a fost descoperit și la est de Prut, în locuința 3 de la Florești²²⁷, care, așa cum am arătat, pare a se plasa la un nivel corespunzător sfîrșitului ceramicii liniare noi din Slovacia.

²¹² J. Pavúk, *op. cit.*, 1969, p. 305.

²¹³ *Ibidem*, p. 305 și fig. 9/9; 16/4; 36/2.

²¹⁴ J. K. Kozłowski, *op. cit.*, fig. 44/3.

²¹⁵ *Ibidem*, p. 43. Și în Slovacia proeminențele zoomorfe se întâlnesc de fapt încă din faza mijlocie a ceramicii liniare noi (J. Pavúk, *op. cit.*, 1969, fig. 4/2), dar redarea este foarte apropiată de natural (sînt tratate trăsăturile feței, iar coarcele sînt accentuate), neajungîndu-se încă la stilizarea ulterioară.

²¹⁶ T. S. Passek, E. K. Cernyš, *op. cit.*, pl. VII/3.

²¹⁷ *Ibidem*, pl. XX/10.

²¹⁸ S. Marinescu-Bileu, *op. cit.*, 1971, pl. 2/5.

²¹⁹ J. Pavúk, *op. cit.*, 1969, fig. 1/2.

²²⁰ Astfel le plasează S. Marinescu-Bileu, *op. cit.*, 1971, p. 17.

²²¹ Așa cum le consideră A. Kulczycka-Leciejewiczowa, *op. cit.*, p. 50.

²²² H. Dumitrescu, *op. cit.*, 1955, p. 466 și fig. 9/8.

²²³ N. Kalicz, J. Makkay, *op. cit.*, 1977, pl. 121/14; Tarnabod-Templomföld.

²²⁴ *Ibidem*, pl. 48/1 = 179/11; Tiszavasvári—Keresztfal.

²²⁵ J. Pavúk, *op. cit.*, 1969, p. 306; T. Koliuk, J. Păulik, *op. cit.*, pl. III/11.

²²⁶ A. Kulczycka-Leciejewiczowa, *op. cit.*, p. 52.

²²⁷ T. S. Passek, E. K. Cernyš, *op. cit.*, pl. XV/1/6.

Urmărind răspîndirea acestui motiv și modul în care e tratată piesa de la Traian, considerăm că ea reprezintă o influență din mediul Bükk timpuriu, transmisă probabil prin sudul Poloniei și zona Nistrului superior. Totodată, alături de alte elemente, ea sugerează existența așezării de la Traian pînă într-o etapă tîrzie a ceramicii liniare din Moldova;

h) proeminență în unghi drept; apare într-un caz la Traian (pl. 12/9). Depășește totuși dimensiunile obișnuite ale unei proeminențe, putînd fi încadrată și în categoria briurilor scurte.

2. *Briurile simple* nu sînt prea tipice ceramicii liniare. Briul de pe fragmentul de la Dănești, de formă rotunjită (pl. 4/6), pare a fi o moștenire de la purtătorii culturii Criș, dar cel de la Traian, arcuit în jos și cu muchia ascuțită ca o lamă (pl. 12/1), prezintă analogii în cadrul ceramicii liniare mai noi din Boemia²²⁸, cu ecouri tîrzii în orizontul Šarka²²⁹.

3. *Barbotina* este ilustrată doar la Dănești (pl. 4/10, 13), fiind organizată sub formă de dungi subțiri, în șiruri paralele. Acest mod de dispunere, ca și tratarea ei, nu sînt prea caracteristice culturii Criș din Moldova, încît mai plauzibilă ar fi, după părerea noastră, o preluare din ceramica barbotinată a fazei Bolintineanu a culturii Boian²³⁰.

Existența barbotinei pe ceramica liniară din Moldova mai e menționată (fără alte detalii) și la Traian, unde e considerată de tradiție Criș²³¹.

D. ORNAMENTE PLASTICE ȘI ADÎNCITE

În această categorie am inclus motivele ornamentale care îmbină intrinsec cele două tehnici în realizarea decorului; nu e vorba deci de alăturarea celor două categorii ornamentale, ci de îmbinarea lor în cadrul aceluiași motiv, ceea ce dă naștere unei categorii aparte, care se întîlnește numai pe ceramica grosieră. Pornind de la decorul plastic (pe care se aplică cel adîncit), avem de-a face cu două motive de bază, proeminențele și briurile, la rîndul lor cu mai multe variante:

1. *Proeminențe cu impresiuni*: a) rotunde, cu o impresiune de deget în mijloc; constituie unul din ornamentele cele mai caracteristice ale ceramicii grosiere a culturii ceramicii liniare din Moldova, întîlnindu-se în toate stațiunile (pl. 4/20; 5/11, 27; 6/14; 7/18, 20; 11/6; 12/6; 13/8; 14/2, 7). Sporadic, acest motiv apare și în cultura Criș din Moldova²³² sau din alte regiuni; b) rotunde, de dimensiuni mai mari și cu mai multe impresiuni de deget; sînt citate la Dănești (pl. 4/21) și Glăvănești (pl. 5/25). Și acest motiv e întîlnit în cultura Criș din Moldova²³³; c) alungite, cu impresiuni de deget la bază, fără a da însă naștere unei toarte-urechiușă; apare la Dănești (pl. 4/13), în asociere cu barbotina.

2. *Briurile cu impresiuni*: a) alveolare; se întîlnesc la Dănești (pl. 4/7), Traian (pl. 14/2, 6) și Tirpești (pl. 11/11); b) cu rînd dublu de alveole; apar la Traian (pl. 14/3,5); c) cu creștături alungite; se întîlnesc de asemenea la Traian (pl. 14/8).

3. *Briuri și proeminențe, ambele cu alveole*, combinate în cadrul unui decor unitar, meandric; apare doar la Tirpești (pl. 11/1). Este cu totul izolat în aria ceramicii liniare, ca și față de culturile învecinate. Reprezintă probabil o creație originală a olarilor din această stațiune, plasîndu-se deci la un nivel mai tîrziu.

E. ORNAMENTE EXCIZATE

Apar numai în așezarea de la Tirpești (pl. 10/3, 4; 11/4) și se prezintă sub motivele caracteristice ale „tablei de șah“ (pl. 10/3, 4), „dinților de lup“²³⁴ sau a unui șir de pătrate sau alveole adînc scobite, plasate sub marginea vasului (pl. 11/4). Unul din ornamentele excizate (pl. 10/3) e combinat cu linii incizate și cu capete de note, ceea ce demonstrează contemporaneitatea celor două tehnici decorative în Moldova. S. Marinescu-Bîlcu a arătat că prezența ornamentelor excizate pe ceramica liniară de la Tirpești e rezultatul unor contacte directe între purtătorii fazei tîrzii ai acestei culturi și cei ai fazei Giulești a culturii Boian, la un nivel cronicologic corespunzător nașterii culturii Precucuteni²³⁵. Trebuie să remarcăm însă că tehnica exciziei e cunoscută în Muntenia încă din timpul culturii Dudești — faza Cernica²³⁶, ca și din faza Bolintineanu a culturii Boian²³⁷, chiar și în ceea ce privește motivul atît de tipic al „tablei de șah“²³⁸. De aceea, considerăm că nu sînt încă motive suficient de sigure pentru a raporta excizia de la

²²⁸ H. Dumitrescu, *op. cit.*, 1955, p. 467.

²²⁹ S. Vencl, *op. cit.*, fig. 28.

²³⁰ E. Comșa, *op. cit.*, 1974, pl. 2/9.

²³¹ Vl. Dumitrescu, *Linearkeramik in Rumänien*, în *Manuel encyclopédique de pré-et protohistoire européennes*, Praga, II, 1969, p. 718.

²³² D. Monah, *Sondajul de salvare din așezarea neo-neolitică de la Vermești-Comănești*, în *Carpica*, VIII, 1976, p. 19 și fig. 6/8; E. Comșa, *Contributions à l'étude de la culture Criș*

en Moldavie, in Dacia, XXII, 1978, p. 20 și fig. 17/1-3, 8; 19/3, 11, 12.

²³³ D. Monah, *op. cit.*, p. 19 și fig. 4/1.

²³⁴ S. Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, 1972, p. 169 și fig. 1/1.

²³⁵ Idem, *op. cit.*, 1968, p. 399; idem, *op. cit.*, 1971, p. 19; idem, *op. cit.*, 1972, p. 169; idem, *op. cit.*, 1974, p. 118.

²³⁶ E. Comșa, *op. cit.*, 1971, p. 234.

²³⁷ Idem, *op. cit.*, 1974, p. 96.

²³⁸ Idem, *op. cit.*, 1971, p. 246.

Tirpești neapărat la faza Giulești, alina timp cit rămâne deschisă și posibilitatea unui eventual sincronism al așezării de la Tirpești cu prima fază a culturii Boian ²³⁹.

F. ORNAMENTUL CANELAT

Este cunoscut pe teritoriul Moldovei, pînă-n prezent, numai într-un singur caz la Tirpești (pl. 10/7). E vorba de un fragment din pastă fină, lustruită, de culoare neagră, pe care s-au trasat nu linii incizate, în stilul obișnuit ceramicii liniare, ci linii ușor albiate, paralele, care dau aspectul unor caneluri. Două dintre acestea sînt unite la un capăt printr-o adîncitură ovală, formînd un decorație tipică grupei Żeliezowce ²⁴⁰. Însă, spre deosebire de autoarea descoperirii, considerăm că analogiile conduc nu spre faza mijlocie a acestei grupe, ci mai degrabă spre cea timpurie ²⁴¹, deoarece adîncitura unește capetele celor două linii canelate, nefiind marcată pe traseul liniilor, așa cum apare în faza mijlocie ²⁴². Un decorație similar apare și în faza tîrzie a ceramicii liniare din Polonia ²⁴³.

În privința decorului canelat, acesta este evident de influență sudică, fiind utilizat în Muntenia încă din cultura Dudești. Combinarea dintre canelură și capetele de note apare în așezările în care s-a produs contactul dintre purtătorii culturii ceramicii liniare, pe de o parte, și cei ai culturilor Dudești și Boian, pe de altă parte. Pentru prima dată a fost sesizată în așezarea de la Sudiți, unde, după datele cele mai recente, se datează înainte de faza Bolintineanu, prezentînd puternice influențe Dudești ²⁴⁴. La un nivel imediat ulterior, această alăturare apare în așezarea de tip Bolintineanu de la Cernica ²⁴⁵. Ea este însă cunoscută nu numai în medii Dudești și Boian, ci și în așezările culturii ceramicii liniare tîrzii de la Hărman ²⁴⁶ și Florești ²⁴⁷. E mai mult ca sigur că această combinație s-a produs în momente cronologice diferite, în funcție de timpul și locul în care purtătorii celor două grupuri culturale au intrat în contact.

Față de opiniile divergente exprimate în legătură cu valoarea cronologico-culturală a descoperirilor de la Sudiți, considerăm că ar fi mai bine să se vorbească nu despre „aspectul” Sudiți (acest termen îl putem utiliza numai cînd ne referim la realitățile descoperite în această așezare), ci mai degrabă despre „fenomenul” Sudiți, care are drept conținut întrepătrunderea ceramicii liniare cu elementele decorative ale culturilor sudice, caracterizate prin folosirea canelurii ²⁴⁸.

Prin prezența decorului de tip Żeliezowce timpuriu, fragmentul de la Tirpești s-ar putea data, comparativ cu culturile din Muntenia, la nivelul ceramicii canelate a fazei Giulești ²⁴⁹, iar materialele de la Florești (R.S.S. Moldovenească) căm la același nivel sau chiar puțin ulterior, dat fiind că la est de Prut cultura Precucuteni își face apariția la nivelul celei de a doua fază a sale. La Florești, deci, s-ar putea să avem de-a face deja cu un contact între ceramica liniară cea mai tîrzie și Precucuteni I ²⁵⁰, deoarece din punct de vedere teoretic trebuie să existe o contemporaneitate și apropiere teritorială între cele două arii; această presupunere e întărită și de importul Precucuteni I descoperit în groapa 76 din așezarea Rzeszów-Piastów, care se datează în a doua perioadă a ceramicii liniare din sud-estul Poloniei ²⁵¹.

* * *

Din analiza elementelor ceramice (tehnică de lucru, forme și decoruri), rezultă că unele se pot repartiza cronologic (tabelele III—IV), în funcție de paralelele stabilite în celelalte zone ale culturii ceramicii liniare sau în mediul culturilor sudice (Vinča, Dudești, Boian):

²³⁹ De altfel problema originii ceramicii în sud-estul Europei a rămas încă nerezolvată (E. Zaharia, *op. cit.*, 1967, p. 35). Apariția sa masivă în faza Giulești (față de nivelul superior pe care l-a avut în etapele anterioare) este la fel de surprinzătoare ca și bruscarea infloririi a motivului „scărița de papagal” în faza Bolintineanu. De aceea nu este exclusă posibilitatea apariției în Balcani la acest nivel etnologic, a unui nou curent ceramico-litnic anatolian, care să fi influențat și trecerea de la faza Bolintineanu la cea Giulești.

²⁴⁰ S. Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, 1974, p. 118, nota 60.

²⁴¹ J. Pavúk, *op. cit.*, 1969, fig. 15/7; 16/4.

²⁴² *Ibidem*, fig. 12/17; 43/4, 11; 47/18, 19 ș.a.

²⁴³ A. Kulezycka-Leciejewiczowa, *op. cit.*, fig. 13/4; J. K. Kozłowski, *op. cit.*, fig. 20/1, 6, 7.

²⁴⁴ E. Comșa, *Probleme privind cercetarea neo-neoliticului de pe teritoriul României*, în *SCIVA*, 29, 1978 I, p. 14 și nota 50. Acest raport fusese presupus anterior, mai mult pe baze tipologice și pe baza unor indicii stratigrafice, de V. Teodorescu (*op. cit.*, p. 231), Eug. Zaharia (*op. cit.*, p. 37) și E. Comșa (*op. cit.*, 1969, p. 571—573; *op. cit.*, 1971, p. 385), dar negat de S. Marinescu-Bîlcu (*op. cit.*, 1966, p. 424—425; *op. cit.*, 1968, I, 400; *op. cit.*, 1972, p. 161—165; *op. cit.*, 1974, p. 116 și nota 51), A. D. Alexandrescu (*op. cit.*, 1971, p. 12—13) și N. V. Assa (*Considerații asupra neoliticului timpuriu din Ro-*

mânia, în *Marisia*, VIII, 1978, p. 33), care considerau că „aspectul” Sudiți ar rezulta din contactul cu ceramica liniară cu faza Bolintineanu. Vezi discuția asupra acestei probleme, la N. Ursulescu, *Aspectul sau fenomenul de tip Sudiți?*, în *Suceava*, IX, 1982.

²⁴⁵ Gh. Cantacuzino, Seb. Morintz, *Descoperirile arheologice de la Cernica și importanța lor pentru cunoașterea vechilor culturi din țara noastră*, în *București*, VI, 1968, fig. 4 jos.

²⁴⁶ A. D. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 11 și fig. 4/15; 6/11, 12; 7/7. La Hărman apar, ca importuri, materiale de tip Bolintineanu (*ibidem*, p. 11 și fig. 8/1—1; A. D. Alexandrescu, I. Pop, M. Mareu, *op. cit.*, p. 212), ceea ce demonstrează că aici combinația dintre caneluri și capete de note se face mai tîrziu decît la Sudiți și cam în același timp ca la Cernica. Probabil că prezența fazei Bolintineanu în sud-estul Transilvaniei trebuie să fi fost mai semnificativă decît cea a unor simple influențe, anume chiar sub forma unei locuiri efective; numai așa s-ar explica mai bine preluarea motivelor canelate și combinația lor cu capete de note de către locuitorii liniar-ceramici de la Hărman.

²⁴⁷ S. Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, 1971, p. 119.

²⁴⁸ N. Ursulescu, *op. cit.*, 1982.

²⁴⁹ S. Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, 1974, p. 117, 119.

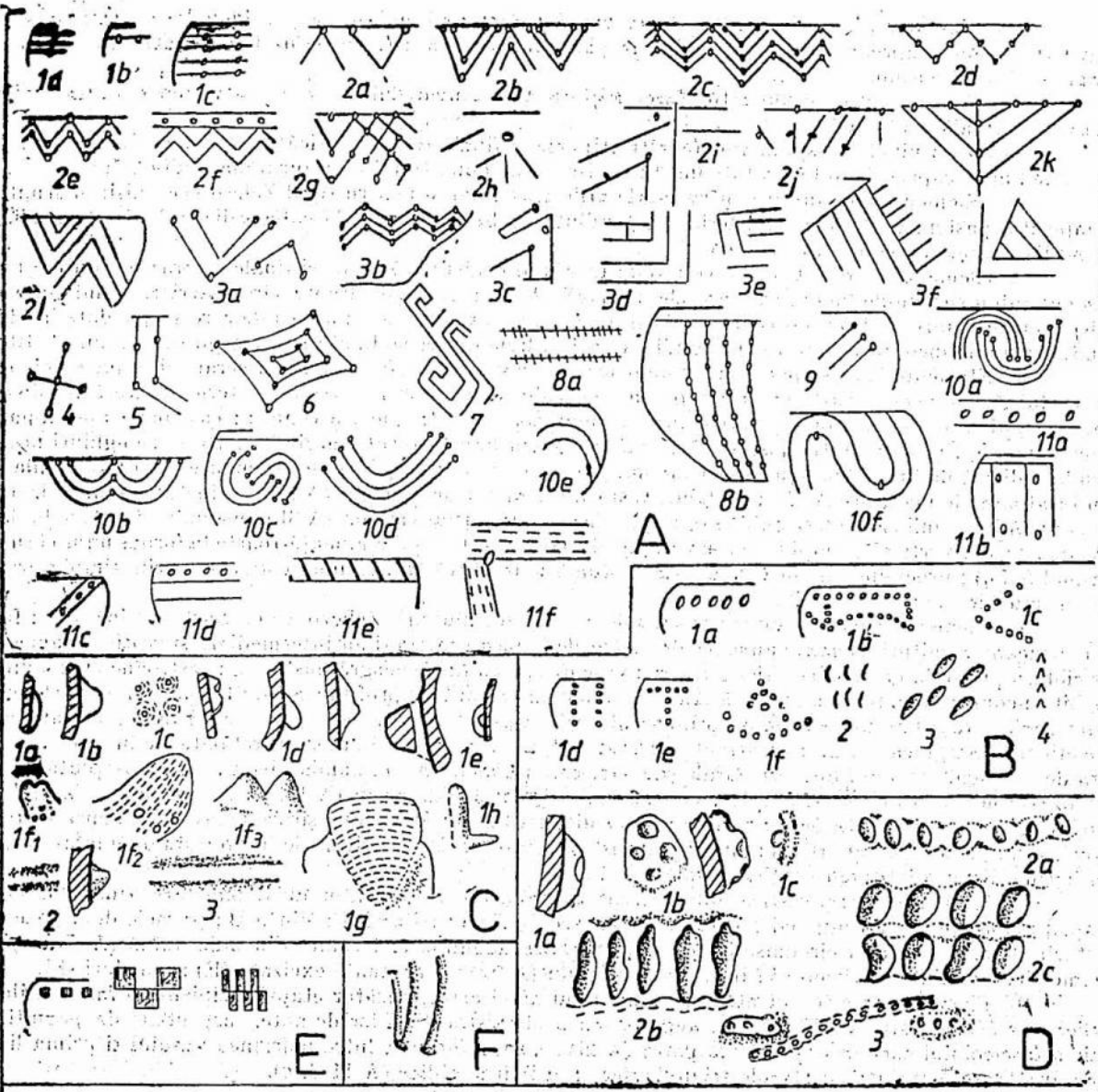
²⁵⁰ *Ibidem*, *op. cit.*, 1975, p. 196.

²⁵¹ J. K. Kozłowski, *op. cit.*, p. 39—40, fig. 24.

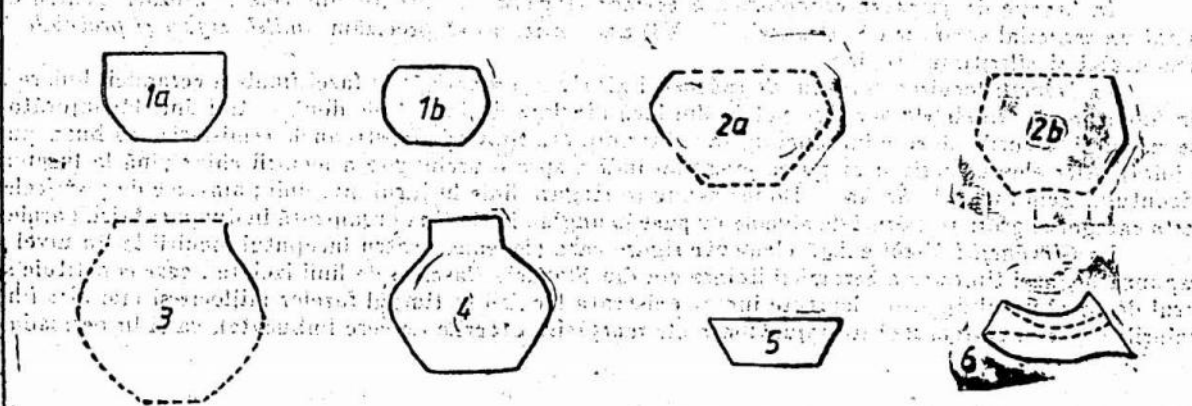

FORME

Pl. 1. — Ornamente și forme ale ceramicii liniare din Moldova. A: ornamente incizate; B: ornamente imprimate; C: ornamente plastice; D: ornamente plastice și imprimate; E: ornamente excizate; F: ornamente canelate.

— La nivelul corespunzător fazei vechi a ceramicii liniare se pot include²⁵²: castroane semisferice cu buza aproape dreaptă sau foarte puțin indoită (1a); fascicole de linii izolate care formează singure decorul vasului (A 9).

— La nivelul corespunzător fazei mijlocii a ceramicii liniare noi: proeminențe-toartă, redând două coarne alăturate (C1_{1a}).

— La un nivel corespunzător fazelor mijlocie și finală (etapa clasică) a ceramicii liniare noi: decorul de linii și capete de note, trasate îngrijit; fascicol de două-trei linii în jurul marginii (A 1a).

— Elemente comune și pentru fazele anterioare, dar și pentru tipul Želiezovce: nisip mărunț în compoziția pastei; castroane semisferice cu tendință de bitronconism, la categoriile fină și intermediară (2 A, B); arcure de cerc îmbucate (A 10a, c).

— Elemente care sînt specifice numai nivelului corespunzător fazei finale a ceramicii liniare noi: zig-zag dublu sub liniile înconjurătoare ale marginii (A 2a); unghiuri drepte circumscrise, combinate cu mici dreptunghiuri (A 3d); motivul cruciform pe fundul vaselor (A 4); arcure de cerc suspendate în ghirlandă de liniile înconjurătoare ale marginii (A 10 b); linie dublă ondulată sub marginea vasului (A 10 f).

— Elemente care se pot atribui unui nivel corespunzător fazei finale a ceramicii liniare noi, dar și tipului Želiezovce (=Šarka): estomparea decorului incizat prin lustruirea ulterioară trasării; dispunerea neglijentă a capetelor de note; angobă negricioasă pe fragmente cenușii; castroane aproximativ tronconice (5); vas cu contur pătrat (6); una sau patru linii în jurul marginii (A 1b, c); unghiuri nesuspendate direct de liniile înconjurătoare ale marginii ((A 1b, c); unghiuri nesuspendate direct de liniile înconjurătoare ale marginii (A 2h); unghiuri suspendate direct de margine (A 2l); seriile de unghiuri izolate pe corp (A 3a); linii zig-zagate duble sau triple, dispuse pe corpul vaselor (A 3b); meandre dreptunghiulare (A 3e); bandă verticală, umplută cu un șir de alveole (A 11b); proeminență-toartă în forma unui corn de animal (C1₁₁); proeminență în formă de protomă animalieră triunghiulară (C1g); brău simplu arcuit și cu muchie ascuțită (C 2).

— Elemente specifice nivelului cronologic al fazei timpurii Želiezovce (=Šarka; Vinča B1; faza Bolintineanu a culturii Boian): amestec de pietricele în pasta categoriilor intermediară și grosieră; amestec de cioburi pisate în pasta categoriei grosiere; vase din pastă fină, neagră, lustruită; castroane cu tendință de bitronconism la categoria grosieră (2a C); pahar cu început de profil în S (3); forma oală la categoria intermediară (5); linii unite la capăt printr-o alveolă; zig-zag dublu, suspendat de o bandă punctată care înconjoară marginea (A 2f); motivul „brăduț“ (A 2k); motivul liniilor întretăiate de liniuțe — „scărița de papagal“ (A 8a); linii orizontale sau verticale paralele (A 8); bandă dispusă oblic, umplută cu un șir de alveole (A 11 c); benzi umplute cu mai multe șiruri de adîncituri (A 11f); alveole plasate în prelungirea unghiurilor drepte (A 3c); șiruri de alveole dispuse în unghi (B 1c); șiruri de alveole dispuse vertical și orizontal pe același vas (B 1e); alveole dispuse dezordonat (B 1f); șiruri de impresiuni de unghie (B 2); barbotină dispusă în dungii subțiri, paralele (C 3).

— Elemente caracteristice unui orizont cronologic corespunzător nu numai fazei timpurii, ci și etapei incipiente a fazei mijlocii a tipului Želiezovce (=Šarka; Barca I; Vinča B; primele două faze ale culturii Boian): romburi circumscrise (A 6); meandre unghiulare, formate din linie dublă (A 7); figuri geometrice unghiulare, dispuse în jurul bazei vasului (A 3g); ornamente excizate (E); caneluri (F).

— Elemente care se pot atribui numai unui nivel corespunzător etapei incipiente a fazei mijlocii Želiezovce (=Giulești; Vinča B₁/B₂): unghiuri cu mici creștături în loc de note, suspendate de penultima linie a fascicolului care înconjoară marginea (A 2i); banda formată între marginea vasului și prima linie înconjurătoare, umplută cu alveole triunghiulare sau liniuțe oblice (A 11 d, e).

* * *

În funcție de plasarea cronologică a acestor elemente, la fiecare din cele 7 așezări pentru care există un material semnificativ (tabelele V—VI) am încercat să precizăm *limitele sigure și probabile* ale începutului și sfîrșitului locuirii.

La *Dănești* locuirea corespunde îndeosebi nivelului cronologic al fazei finale a ceramicii liniare noi din Slovacia, dar unele elemente se pot întâlni încă din faza mijlocie (cele două — trei linii înconjurătoare ale marginii, arcurile de cerc îmbucate) sau chiar din cea timpurie (castroanele semisferice cu buza puțin indoită). Alte elemente tîrzii ar putea eventual indica spre o prelungire a locuirii chiar pînă la începutul orizontului Želiezovce — Šarka — Bolintineanu (o singură linie în jurul marginii și amestec de pietricele în pasta categoriei grosiere; șiruri de alveole dispuse în unghi; barbotină organizată în dungii subțiri, paralele).

La *Glăvănești Vechi* există elemente sigure care pledează pentru începutul locuirii la un nivel corespunzător fazei timpurii a ceramicii liniare noi din Slovacia (fascicol de linii izolate, care constituie singurul decor al vasului). Alte elemente indică existența locuirii în timpul fazelor mijlocie și mai ales finală (bolurile; cele două-trei linii înconjurătoare ale marginii; arcurile de cerc îmbucate), ca și în perioada de

²⁵² După fiecare element enunțat, indicăm în paranteză simbolul corespunzător celui de la descrierea caracteristicilor ceramicii și din tabelul sinoptic 1.

Tabelul III. Repartiția unor elemente de formă și decor ale ceramicii liniare din Moldova pe nivele corespunzătoare ceramicii liniare din Slovacia de sud-vest (simbolurile corespund cu cele din capitoul de analiză a ceramicii).

Nivele corespunzătoare ceramicii liniare din Slovacia de S-V		SIMBOLURI DE FORME ȘI DECORURI ALE CERAMICII LINIARE DIN MOLDOVA			
nouă	FAZA VECHĂ	1a, A9			
	FAZA MIJLOCIE	C1f3	A1a	2A 2B	
Per Zeliezovce	FAZA FINALĂ	A2e, A3d; A4, A10b,f		A10 ^a	5, 6; A1b, c; A2h, f; A3a, b, e
	FAZA TIMPURIE	2aC, 3, 4; A2f, k; A3c; A8; A11c, f; B1, c, e, f; B2; C1f2; C3		A10 ^c	A11b, C1f1; C1e, C2
Zeliezovce	FAZA MIJLOCIE et inițială	A2c;	A11d;	A11e	A6 A7 A3g E F

trecere spre *Zeliezovce* (proeminența-toartă în formă de corn de animal). Sfirșitul locuirii pare a se plasa la începutul acestei perioade, așa cum demonstrează și prezența formei oală la categoria intermediară.

La *Larga - Jijia* toate elementele indică paralele cu faza mijlocie și mai ales finală a ceramicii liniare noi din Slovacia, fără a se ajunge însă la trecerea spre tipul *Zeliezovce*.

La *Mihoveni* materialul a fost analizat separat pe cele două locuințe descoperite. Prima locuință se încadrează mai ales în faza finală a ceramicii liniare noi, existând însă și posibilitatea ca sfirșitul acestui complex să prindă începutul unui nivel corespunzător *Zeliezovce* timpuriu — *Bolintineanu* (amestec de pietricele în pasta categoriei grosiere; pahare cu început de profil în S). Cea de a doua locuință pare a fi ceva mai târzie, deoarece unele materiale sugerează sigur un nivel corespunzător începutului tipului *Zeliezovce* (decor de linii verticale paralele; bandă verticală umplută cu un șir de alveole). Oricum locuirea în această stațiune atinge sigur acest nivel, după cum demonstrează fragmentul decorat prin benzi umplute cu înșepături (fragment descoperit la suprafață, în zona locuinței 2).

La *Perieni* locuirea începe la un nivel corespunzător fazei mijlocii, dacă nu chiar celei timpurii a ceramicii liniare noi din Slovacia (castroane semisferice cu buza dreaptă sau puțin îndoită). Locuirea se continuă sigur pînă la sfirșitul ceramicii liniare noi, prinzind poate și începutul nivelului *Zeliezovce* (existența unei singure linii sau a patru linii înconjurătoare ale marginii; dispunerea neglijentă a notelor; decor de linii orizontale paralele).

La *Tirpești* locuirea începe de la nivel un corespunzător fazei mijlocii a ceramicii liniare noi (proeminența-toartă, reprezentând două coarne de animal alăturate) și se continuă sigur în faza finală. Această așezare se remarcă prin existența a numeroase elemente tîrzii care își găsesc așezarea la un nivel *Zeliezovce* timpuriu (fragmentul din pastă fină neagră, decorat cu caneluri unite printr-o alveolă; zig-zag dublu suspendat de o bandă punctată care înconjoară marginea; motivul unghiular al „brădușului”; decorarea corpului vaselor cu linii orizontale sau verticale paralele; șiruri de alveole orizontale și verticale dispuse pe același vas; șiruri de impresii de unghie; proeminențe-toartă în formă de corn de animal, cu capătul rotunjit), fie sînt comune atât fazei timpurii *Zeliezovce* (= *Bolintineanu*), cit și celei *Zeliezovce* mijlocii (= *Giulești*): romburi circumscrise și meandrul unghiular format din linie dublă, ambele prezente pe vasul-oolă cu decor metopic; ornamentele excizate. În fine, caracterul foarte tîrziu al locuirii în această așezare e indicat de unele elemente ce trimit spre un nivel *Zeliezovce* mijlociu — *Giulești* (unghiuri cu mici crestături în loc de căpete de note, suspendate de penultima linie a fascicolului înconjurător) sau Vința B₁/B₂ (benzile formate de marginea vasului și prima linie înconjurătoare, umplute cu liniuțe oblice sau alveole triunghiulare).

La *Traian* locuirea începe, ca la *Glăvănești*, de la un nivel corespunzător fazei vechi a ceramicii liniare noi (fascicolul de linii izolate care constituie singurul decor al vasului; castronul semisferic cu buza dreaptă sau slab îndoită). Se regăsesc apoi caracteristicile fazelor mijlocie și finală, pentru ca unele elemente să indice spre sfirșitul ceramicii liniare noi și nașterea tipului *Zeliezovce* (4 linii împrejurul marginii; castronul tronconic; angoba negricioasă pe un fragment cenușiu; vasul cu contur pătrat; protoma triunghiulară; briul simplu arcuit și cu muchia ascuțită; motivul cruciform pe fundul vaselor). Sfirșitul locuirii se

plasează la un nivel marcat de elemente Źeliezovce timpurii și Šarka (pietricele în compoziția categoriilor intermediară și grosieră ; cioburi pisate în pasta categoriei grosiere ; pahare cu început de profil în S ; prezența tipului oală la categoria intermediară ; alveole plasate în prelungirea unghiurilor drepte ; linii paralele orizontale ; „scărița de papagal“, cu paralele în Šarka și Bolintineanu ; banda oblică cu un șir de alveole ; alveole dispuse dezordonat) sau chiar de factură est-slovacă : tipul Barca I (figuri geometrice unghiulare, dispuse în jurul buzei vasului). E posibil chiar ca unele dintre elementele citate să se poată data la un nivel corespunzător începutului fazei mijlocii a tipului Źeliezovce și implicit a fazei Giulești, ceea ce ar însemna că locuirea liniară de la Traian s-ar fi putut prelungi pînă în pragul nașterii culturii Precucuteni.

* * *

Așa cum rezultă din analiza întreprinsă, am putut stabili, în funcție de momentul final sigur al locuirii, cinci secvențe cronologice pentru așezările culturii ceramicii liniare din Moldova.

- 1) Larga-Jijia, se plasează în etapa clasică a ceramicii liniare cu capete de note ;
- 2) Dănești — Perieni — Mihoveni (locuința 1), își încetează existența într-un moment corespunzător sfîrșitului ceramicii liniare noi și apariției primelor elemente care anunță nașterea tipurilor finale ale marelui complex liniar-ceramic ;
- 3) Glăvăneștii Vechi — Mihoveni (locuința 2), este puțin posterior secvenței precedente, primind deja primele impulsuri din partea orizontului final al complexului ceramicii liniare ;
- 4) Traian, reprezintă o secvență tîrzie, care se află deja în contact cronologic nemijlocit cu comunitățile de tip Źeliezovce — Šarka — Barca I — Tiszadob — Szakálhát ;
- 5) Tîrpești, reprezintă secvența finală a evoluției liniare din Moldova, care asistă deja la nașterea culturii Precucuteni.

În legătură cu cele 5 secvențe cronologice, stabilite de noi numai pe cale tipologică, nu ne putem pronunța, în stadiul actual al cunoștințelor, dacă ele reprezintă faze în adevăratul înțeles al cuvîntului sau doar etape ale locuirii liniar-ceramice din Moldova. Luînd însă în considerație și limitele posibile ale sfîrșitului lor, considerăm, cu titlu de ipoteză, că cele 5 secvențe s-ar putea grupa în trei faze cronologice, care să corespundă și unui anumit stadiu al evoluției pe plan istoric mai larg.

Prima fază ar începe cu momentul venirii și stabilirii primelor comunități liniar-ceramice pe teritoriul Moldovei. Acestea au dislocat sau asimilat pe purtătorii culturii Criș din Moldova, care le-au transmis, la rîndul lor, o serie de elemente, sesizabile mai ales în tipul de locuință și în ceramica grosieră. A fost deci posibilă o perioadă de coexistență a purtătorilor celor două culturi, chiar dacă nu în aceleași așezări, ci în zone intercalate. Purtătorii culturii ceramicii liniare, pe parcursul primei faze, vor evolua în limitele etapei clasice a ceramicii liniare cu „capete de note“. Ei vor ocupa întreg teritoriul Moldovei, iar spre sfîrșitul fazei primele importuri liniare vor ajunge în centrul Munteniei, într-un mediu Dudești II²⁵³ sau vor trece, prin pasurile Carpaților Orientali, în estul Transilvaniei²⁵⁴.

A doua fază ar cuprinde secvențele a doua și a treia, deci s-ar plasa la un nivel cronologic corespunzător sfîrșitului ceramicii liniare noi și nașterii tipului Źeliezovce. Acum legăturile cu zonele de origine se mențin destul de strînse, iar purtătorii ceramicii liniare ajunși în nord-estul Munteniei au intrat într-un proces de sinteză cu purtătorii culturii Dudești-faza a III-a, dînd naștere „aspectului Sudji“, care va contribui la formarea fazei Bolintineanu a culturii Boian²⁵⁵.

Faza a treia marchează etapa finală a evoluției ceramicii liniare în Moldova, cuprinzînd ultimele două secvențe cronologice (Traian și Tîrpești). Corespunde pe de o parte cu faza timpurie și cu prima etapă a fazei mijlocii (a doua) a tipului Źeliezovce, iar pe de altă parte cu fazele Bolintineanu și Giulești ale culturii Boian, ca și cu începuturile culturii Hamangia. Elementele noi pe care le sesizăm în cultura materială a purtătorilor ceramicii liniare din Moldova s-ar putea datora sosirii unor noi comunități dinspre Europa centrală, care nu vor reuși însă să schimbe fundamental aspectul local. În același timp se vor infiltra o serie de influențe și dinspre sud, din aria culturii Boian (excizia, canelura etc.). Sfîrșitul fazei va fi marcat de sinteza dintre comunitățile de tip Giulești ajunse în Moldova și comunitățile liniare tîrzii din partea de sud-vest a teritoriului, sinteză care a stat la baza nașterii culturii Precucuteni. Este posibil ca tocmai în acest moment să fi sosit în Moldova noi influențe sau comunități din Europa centrală, elementele lor, corespunzătoare nivelului fazei mijlocii evaluate (II b) a tipului Źeliezovce, regăsindu-se în inventarul primei faze a culturii Precucuteni. Nașterea noii culturi nu a însemnat sfîrșitul evoluției ceramicii liniare decît pentru o parte a Moldovei, deoarece e posibil ca în acele zone care vor fi cuprinse în aria Precucuteni numai în faza a doua să fi continuat existența comunităților liniar-ceramice tîrzii. Acest lucru par să-l indice materialele liniare tîrzii din R.S.S. Moldovenească, din Ucraina subcarpatică sau din sud-estul Poloniei²⁵⁶. Dacă aceste materiale, ipotetice deocamdată pentru părțile de nord și de est ale Moldovei, se mai

²⁵³ E. Comșa, *op. cit.*, 1969.

²⁵⁴ Vl. Dumitrescu, *O descoperire cu ceramică Criș și cu ceramică liniară în Transilvania de sud-est*, în *Omagiul lui Constantin Daicoviciu*, București, 1960, p. 164.

²⁵⁵ V. Teodorescu, *op. cit.* ; N. Ursulescu, *op. cit.*, 1982;

²⁵⁶ S. Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, 1974, p. 119 ; idem, *op. cit.*, 1975, p. 496 ; T. S. Passek, E. K. Cernyș, *op. cit.*, pl. I/1,7. II ; V/5 ; VII ; XIV ; XV ; J. K. Kozłowski, *op. cit.*, p. 39—40 și fig. 24.

Tabelul VI. Durata locuirii în principalele așezări liniar-ceramice din Moldova, în raport cu fazele din Slovacia de SV (după periodizarea lui J. Pavúk) și Polonia de SE (după periodizarea lui J. K. Kozłowski). A = existență sigură, B = existență probabilă.

SLOVACIA DE SUD-VEST	LARGA JICIA	DĂNEȘTI	PERIENI	MIHOVENI		GLĂVĂNEȘTI VECHI	TRAIAN	ȚÎR PEȘTI	POLONIA DE SUD-EST
				Locuința nr. 1	Locuința nr. 2				
PERIODA FAZA									
CERAMICA LINIARĂ NOUA	timpurie								I
	mijlocie								2
	finală								3
ȚELIE-ZOVCE	timpurie								II
	mijl A								
	B	PRECUCUTENI - I							

pot încadra în această fază a treia sau într-o fază ulterioară — această problemă va putea fi rezolvată doar în momentul în care se vor descoperi în aceste zone așezări liniare târzii sau, eventual, așezări care să aparțină chiar primei faze Precucuteni.

În stadiul actual al cercetării, considerăm că se pot stabili pentru secvențele cronologice sesizate și pentru fazele propuse ale ceramicii liniare din Moldova paralele cu regiunile învecinate, după cum reies din tabelul VII.

Tabelul VII. Evoluția ceramicii liniare din Moldova în raport cu principalele arii culturale contemporane.

SLOVACIA S-V	POLONIA de S-E	MOLDOVA	MUNTENIA N-E CENTRALĂ	VINČA
CERAMICA LINIARĂ NOUA	timpurie	CRIS	CRIS ← DUDEȘTI - I	Starčevo - IV
	mijlocie	Ceramică liniară Secvențe - Faze	DUDEȘTI - II	A
	finală	1 - I 2 - II 3 - II	Sudiți DUDEȘTI-III	B ₁
ȚELIEZOVCE	timpurie	4 - III	BOLINTINEANU	
	mijl a b	5 - III PRECUCUTENI - I	GIULEȘTI	

CONTRIBUTIONS SUR L'ÉVOLUTION DE LA CIVILISATION DE LA CÉRAMIQUE LINÉAIRE SUR LE TERRITOIRE DE LA MOLDAVIE

RÉSUMÉ

Pour la compréhension de l'évolution de la civilisation de la céramique linéaire de Moldavie on a pris en considération trois éléments spécifiques : a) la zone d'où parties les communautés linéaires-céramiques arrivées en Moldavie, le niveau chronologique d'où elles parties et le chemin qu'elles ont pris ; b) la position périphérique de la Moldavie dans le cadre de la grande aire de ce complexe culturel ; c) les contacts directs et ininterrompus avec la zone culturelle avoisinante de la Valachie.

Vu que les plus claires similitudes de la céramique linéaire de Moldavie se retrouvent dans la sud-ouest de la Slovaquie, on a fait appel surtout aux périodisations des chercheurs tchécoslovaques¹⁻⁶, étant préféré le système de J. Pavúk le début de l'habitat linéaire-céramique en Moldavie peut être placé à un niveau correspondant à la phase ancienne de la période nouvelle de Slovaquie. Attendu que les porteurs de la civilisation céramique linéaire, avant d'arriver en Moldavie, sont passés par le sud de la Pologne et par le bassin supérieur du Dniestr, on a recouru aussi aux systèmes de périodisation polonais¹⁰⁻¹¹ ainsi qu'aux travaux des archéologues soviétiques.¹⁴

La position périphérique de la Moldavie a fait que les liaisons avec les zones d'origine soient sporadiques et ne déterminent plus l'apparition de types culturels nouveaux, comme en Slovaquie, en Hongrie, en Bohême. En Moldavie, il se manifeste des phénomènes naturels de retardement, de telle sorte que les matériaux de facture plus ancienne peuvent apparaître à côté de matériaux tardifs; dans ces cas-là, les complexes ont été datés, d'après les matériaux de la plus nouvelle facture qui indiquent le moment final de l'habitat.

Troisièmement, la caractéristique et le destin de l'évolution des communautés linéaires-céramiques de Moldavie leur ont été conférés par les relations avec les civilisations de Valachie (Dudești-Boian); dans un premier moment, les porteurs de la civilisation de la céramique linéaire, arrivés au nord de la Valachie, ont contribué à la naissance de la civilisation Boian¹⁵, pour que, ultérieurement, cela entraîne, à son tour, les éléments de la céramique linéaire tardive de Moldavie dans une nouvelle synthèse culturelle (Précucuteni).

Pour ces raisons, comme l'ont également souligné d'autres chercheurs¹⁶⁻¹⁸, nous considérons nécessaire que, pour l'évolution des communautés de la céramique linéaire de Moldavie, l'on élabore une périodisation originale qui ait en vue tant les liaisons avec les zones d'origine, que celles avec la Valachie. Les principales difficultés dans l'élaboration d'un système généralement acceptable pour l'habitat linéaire-céramique de Moldavie consistent, d'une part dans l'absence d'agglomérations à plusieurs niveaux appartenant à cette civilisation, et d'autre part, dans le fait que les matériaux découverts, à une seule exception (Mihoveni)¹⁹, ont été publiés ensemble, sans l'indication des complexes de provenance.

Pour suivre une évolution dans le cadre de cette civilisation, on a minutieusement analysé les éléments de technique de modelage de la céramique, les formes et les décors des 7 habitats où l'on a entrepris des fouilles systématiques (Dănești²⁰, Glăvănești Vechi²¹, Larga Jijia, Mihoveni²², Perieni²⁴, Tirpești²⁵, Traian²⁶), discutant les analogies pour chaque élément à part. L'analyse des éléments céramiques relève que certains peuvent se rapporter chronologiquement à certaines phases de la civilisation de la céramique linéaire des autres zones ou des civilisations de facture méridionale (Dudești, Boian, Vinča): tableaux III—IV.

Par rapport au moment final de l'habitat des 7 agglomérations (tableaux V—VI), nous avons établi, par voie typologique, l'existence de 5 séquences chronologiques pour la civilisation de la céramique linéaire de Moldavie:

- 1) Larga Jijia se place dans l'étape classique de la céramique linéaire à têtes de notes;
- 2) Dănești — Perieni—Mihoveni (habitation 1) cesse son existence à un moment correspondant à la fin de la céramique linéaire nouvelle et à l'apparition des premiers éléments qui annoncent la naissance des types finals du grand complexe linéaire-céramique;
- 3) Glăvănești Vechi — Mihoveni (habitation 2) est un peu postérieure à la séquence précédente, recevant déjà les premières impulsions de la part de l'horizon final du complexe linéaire-céramique;
- 4) Traian représente une séquence tardive qui se trouve déjà en contact chronologique direct avec les communautés de type Želiezovce—Šarka—Barca I—Tiszadob—Szakálhát;
- 5) Tirpești représente la séquence finale de l'évolution linéaire de Moldavie, qui assiste déjà à la naissance de la civilisation Précucuteni.

A titre d'hypothèse, prenant aussi en considération l'évolution historique générale, nous avons encadré les 5 séquences dans trois phases chronologiques.

La première phase commence avec l'arrivée des premières communautés linéaires-céramiques sur le territoire de la Moldavie, qui ont disloqué ou assimilé les porteurs de la civilisation Starčevo-Criș, étant possible une période de coexistence, même si non dans les mêmes agglomérations, mais dans des zones intercalées. Vers la fin de la phase, les premières importations arriveront au centre de la Valachie dans un milieu Dudești II²⁵³ ou passeront dans l'est de la Transylvanie²⁵⁴.

La deuxième phase comprend les deuxième et troisième séquences, donc se placerait à un niveau chronologique correspondant à la fin de la céramique linéaire nouvelle et à la naissance du type Želiezovce. Les porteurs de la céramique linéaire arrivés au nord-est de la Valachie sont entrés dans un processus de synthèse avec les porteurs de la civilisation Dudești—IIIe phase, engendrant „l'aspect Sudji", qui contribuera à la formation de la phase Bolintineanu de la civilisation Boian²⁵⁵.

La troisième phase comprend les deux dernières séquences (Traian et Tirpești) et correspond, d'une part, à la phase ancienne et à la première étape de la phase moyenne du type Želiezovce, et, d'autre part, aux phases Bolintineanu et Giulești de la civilisation Boian, comme aux débuts de la civilisation Hamangia. Les éléments nouveaux que nous pouvons discerner dans la culture matérielle des porteurs de la civilisation de la céramique linéaire de Moldavie pourraient être due à l'arrivée de nouvelles communautés de l'Europe centrale, mais qui ne réussirent pas à changer fondamentalement l'aspect local. En même temps s'infiltreront aussi une série d'influences du sud, de l'aire de la civilisation Boian (l'excision, la cannelure etc.). La fin de la phase sera marquée par la synthèse entre les communautés de type Giulești arrivées en Moldavie et les communautés linéaires tardives de la partie de sud-ouest du territoire, synthèse qui a été à la base de la naissance de la civilisation Précucuteni. La naissance de la nouvelle civilisation n'a signifié la fin de l'évolution de la céramique linéaire que pour une partie de la Moldavie, parce qu'il est possible que dans les zones qui seront comprises dans l'aire Précucuteni seulement dans la deuxième phase de cette civilisation-ci, ait continué l'existence des communautés linéaires-céramiques tardives, comme, par exemple, en R.S.S. de Moldavie, dans l'Ukraine souscarpatique ou à la limite sud-est de la Pologne²⁵⁶.

LES SYMBOLES UTILISÉS DANS LES TABLEAUX POUR LA CÉRAMIQUE LINÉAIRE

FORMES

1. Bol approximativement hémisphérique (a: à bord presque droit; b: à bord courbé).
2. Bol approximativement hémisphérique et à tendance de bitronconisme (a: à bord arrondi et à faible bitronconisme; b: à bord plus aigu et à bitronconisme plus accentué).
3. Verre au commencement de profil en S.
4. Pot au goulot bien mis en évidence.
5. Ecuëlle approximativement tronconique.
6. Petit vaisseau, à contour carré.
7. Vaisseau à gouttière.
8. Vaisseau double.

DÉCORATIONS

A. ORNEMENTS INCISÉS

1. Lignes qui entourent le bord (a : 2-3 lignes ; b : une ligne ; c : 4 lignes).
2. Angles suspendus (a : angles alternants, formés d'une seule ligne ; b : les mêmes, mais formés de lignes doubles ; c : angles d'une ligne, compris entre des zigzags formés de plusieurs lignes ; d : zigzag d'une seule ligne ; e : double zigzag, sous faisceau de lignes qui entourent ; f : le même, suspendu sous un ruban rempli de points ; g : angles entrecroisés partiellement, formant de petits losanges ; h : angles rapprochés des lignes qui entourent mais non suspendus à celles-ci ; i : angles entrecoupés de petites encoches, au lieu de notes ; j : les mêmes, mais disposés au hasard ; k : angles circonscrits, traversés par les sommets par une ligne médiane, qui forment le motif du sapin ; l : angles suspendus directement au bord du vaisseau).
3. Motifs angulaires sur le corps (a : angles isolés ; b : lignes zigzagées doubles ou triples, qui entourent le corps ; c : lignes brisées non uniformément, formant parfois des méandres ; d : angles droits circonscrits, combinés avec de petits rectangles ; e : motifs rectangulaires en forme de méandres, ayant aussi une ligne médiane ; f : angles haçurés ; g : figures géométriques angulaires, disposées autour de la base).
4. Le motif cruciforme, sur le fond des vaisseaux.
5. Angles obtus.
6. Losanges circonscrits.
7. Méandres angulaires, formés d'une ligne double.
8. Motifs rectilignes parallèles (a : horizontaux ; b : verticaux ; c : „petite échelle du perroquet“).
9. Le faisceau de lignes isolées.
10. Les motifs curvilignes (a : arcs de cercle emboutés, qui soulignent les lignes qui entourent le bord ; b : arcs de cercle suspendus en guirlande aux lignes qui entourent ; c : arcs de cercle emboutés qui forment la décoration du corps ; d : arcs de cercle indépendants ; e : arc de cercle qui constitue le seul élément décoratif ; f : ligne double ondulée).
11. Rubans remplis (a : ruban horizontale à une seule rangée d'alvéoles, formée de deux lignes qui entourent le bord ; b : ruban verticale à une seule rangée partant de sous la ligne qui entoure le bord ; c : ruban oblique simple, disposée directement sous le bord ; d : ruban formée par la ligne du bord et par la première ligne qui entoure le bord ; e : ruban la même, mais remplie de petites lignes obliques ; f : ruban à plusieurs rangées de creux).

B. ORNEMENTS IMPRIMÉS

1. Rangées d'alvéoles (a : rangée horizontale qui entoure le bord ; b : rangée horizontale, ayant au-dessous une autre ondulée ; c : rangées disposées en angle ; d : rangées verticales parallèles ; e : rangées horizontales et verticales ; f : alvéoles disposées de manière désordonnée).
2. Rangées d'impressions d'ongle.
3. Piqûres de doigt et d'ongle.
4. Rangée d'impressions en V.

C. ORNEMENTS PLASTIQUES

1. Proéminences (a : arrondies ; b : tronconiques aplaties ; c : groupées, petites ; d : servant à empoigner ; e : proéminences-anse arrondies, à perforation soit verticale, soit horizontale ; f : proéminences-anse en forme de corne d'animal, ayant à leur tour, les sous-types suivants : 1-une corne, dont l'extrémité est sellée ; 2-une corne dont l'extrémité est arrondie ; 3- deux cornes rapprochées ; g : proéminences triangulaires ; h : proéminence en angle droit).
2. Rubans simples en relief.
3. Barbotine.

D. ORNEMENTS PLASTIQUES ET CREUSÉS

1. Proéminences à impressions (a : rondes, à une trace de doigt au milieu ; b : rondes, de dimensions plus grandes et ayant plus d'impressions de doigt ; c : allongées, à impressions de doigt à leur base).
2. Rubans en relief à impressions (a : alvéolaires ; b : à double rangée d'alvéoles ; c : à encoches allongées).
3. Rubans en relief et proéminences, les deux à alvéoles, combinés dans le cadre de la même décoration.

E. ORNEMENTS EXCISÉS

F. ORNAMENT CANNELÉ

Traduit par Petrică Larton

LÉGENDE DES TABLEAUX

- Tableau I. Caractéristiques de la céramique des principales stations de la civilisation de la céramique linéaire de Moldavie.
 Tableau II. Relation entre les catégories, les formes et les ornements de la céramique linéaire de Moldavie.
 Tableau III. Répartition de certains éléments de forme et de décoration de la céramique linéaire de Moldavie sur des niveaux correspondant à la céramique linéaire de la Slovaquie de sud-ouest.
 Tableau IV. Éléments de technique, de forme et de décoration de la céramique linéaire de Moldavie, encadrés en étapes correspondant aux phases de la céramique linéaire de la Slovaquie d'ouest.
- I — la phase ancienne de la céramique linéaire nouvelle de Slovaquie ; II — la phase moyenne de la céramique linéaire nouvelle de Slovaquie ; III — la phase finale de la céramique linéaire nouvelle de Slovaquie ; IV — les phases moyenne ou finale de la céramique linéaire nouvelle de Slovaquie ; V — la phase ancienne du type Želiezovce ; VI — les deux dernières phases de la céramique linéaire nouvelle ou la phase ancienne Želiezovce ; VII — la phase finale de la céramique linéaire nouvelle ou la phase ancienne Želiezovce ; VIII — la phase ancienne ou l'étape initiale de la phase moyenne Želiezovce ; IX — l'étape initiale de la phase moyenne Želiezovce.

Tableau V. Répartition par habitats de certains éléments de technique, de formes et de décoration de la céramique linéaire de Moldavie, encadrés en étapes correspondant aux phases de la céramique linéaire de la Slovaquie d'ouest et la corrélation avec les 5 séquences chronologiques établies par nous.

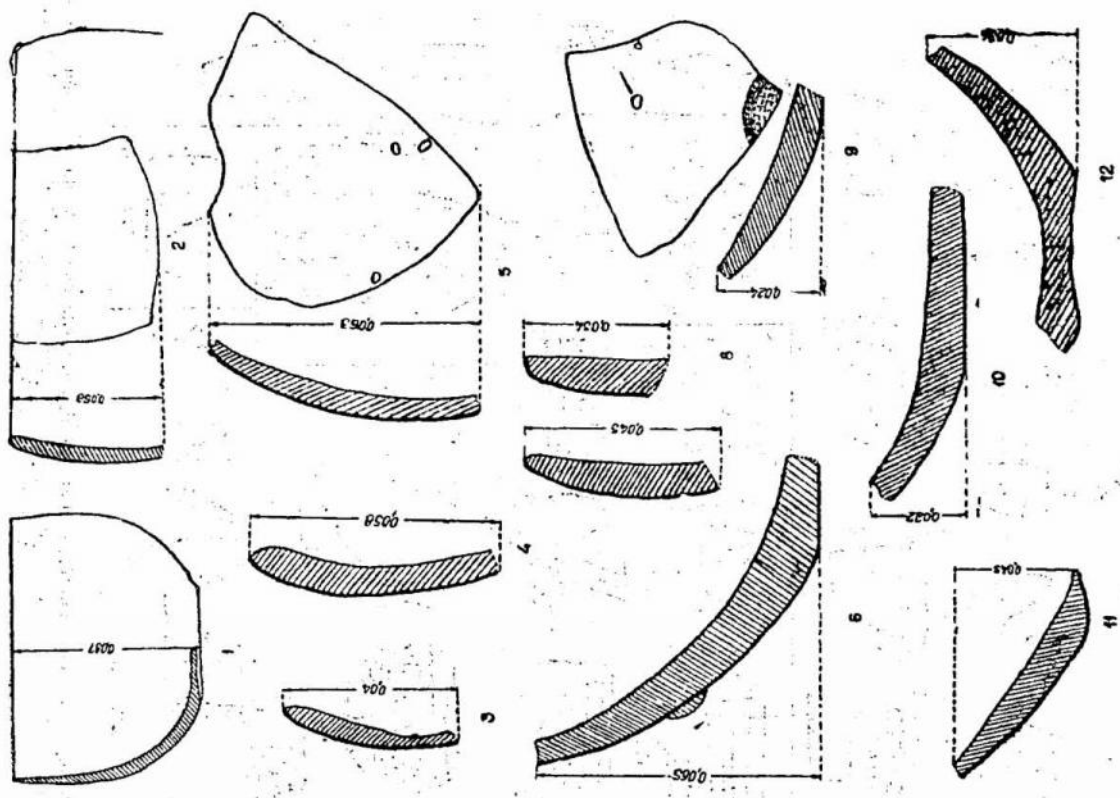
Tableau VI. Durée de l'habitat dans les principales agglomérations linéaires-céramiques de Moldavie par rapport aux phases de la Slovaquie de sud-ouest (d'après J. Pavúk) et de la Pologne de sud-est (d'après J. K. Kozłowski). Existence sûre; existence probable.

Tableau VII. Evolution de la céramique linéaire de Moldavie par rapport aux principales aires culturelles contemporaines.

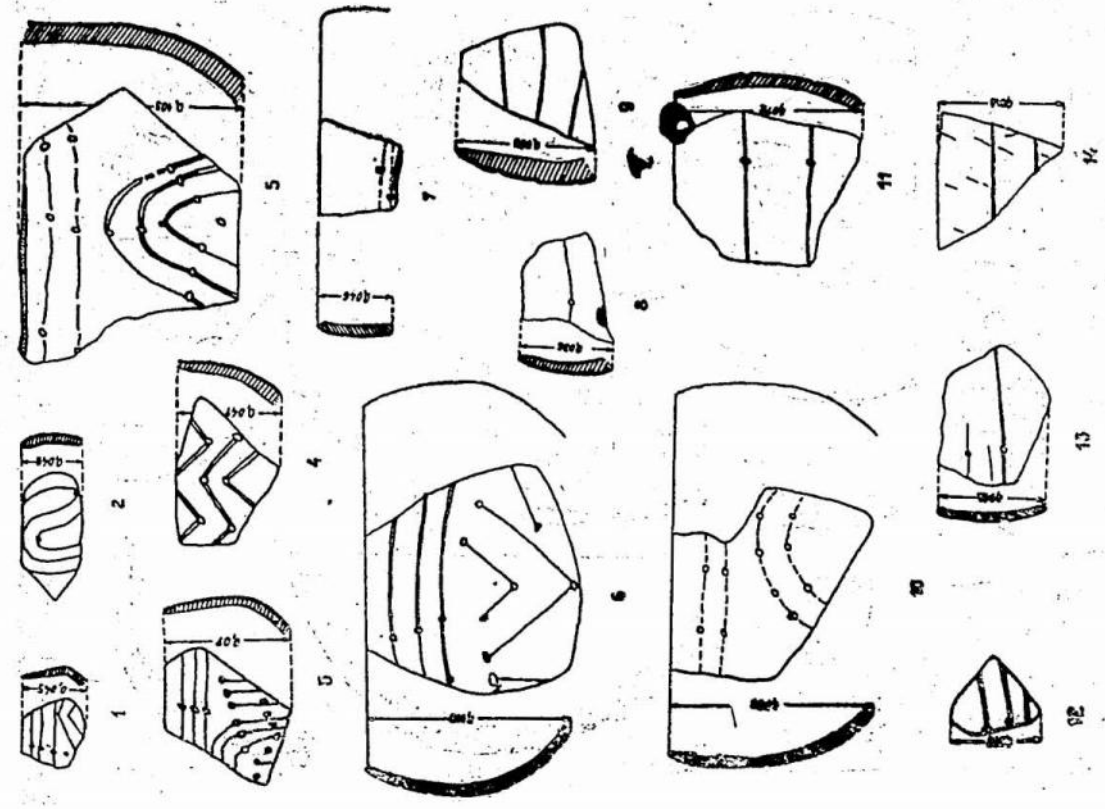
LÉGENDE DES FIGURES

- Pl. 1. — Ornaments et formes de la céramique linéaire de Moldavie. A : ornements incisés ; B : ornements imprimés ; plastiques ; D : ornements plastiques et imprimés ; E : ornements excisés ; F : ornements cannelés.
- Pl. 2. — Dănești : céramique linéaire de la catégorie fine. 1 — 5 : matériaux des fouilles de 1958 (apud M. Petrescu-Dîmbovița et Em. Zaharia) ; 6—14 : matériaux inédits des fouilles de 1974.
- Pl. 3. — Dănești : céramique linéaire de la catégorie fine (matériaux inédits des fouilles de 1974).
- Pl. 4. — Dănești : céramique linéaire de la catégorie grossière. 1—8 : matériaux des fouilles de 1958 (apud M. Petrescu-Dîmbovița et Em. Zaharia) ; 9—21 : matériaux inédits des fouilles de 1974.
- Pl. 5. — Céramique linéaire. A : Larga Jijia ; B : Glăvănești Vechi ; C : Găureanca-Vilcele ; D : Ciurea ; E : Muntești—Iași (A—B : apud E. Comșa ; C—E : apud M. Petrescu-Dîmbovița, N. și Em. Zaharia).
- Pl. 6. — Mihoveni. Céramique linéaire de l'habitation 1 (1—11 : la catégorie fine ; 12 : la catégorie intermédiaire ; 13 — 19 : la catégorie grossière). Echelle — 1 : 4 (nr. 1 — 12) ; 1—3 (nr. 13 — 19).
- Pl. 7. — Mihoveni. Céramique linéaire de l'habitation 2 (1—22) et passim (23—24), appartenant aux catégories : fine (1—12, 23—24) ; intermédiaire (13—17) ; grossière (18—22). Echelle — 1 : 4 (nr. 1—17) ; 1 : 3 (nr. 18—24).
- Pl. 8. — Céramique linéaire de Perieni. 1—8 : matériaux publiés (apud M. Petrescu-Dîmbovița) ; 9 — 18 : matériaux inédits des fouilles, se trouvant à l'Institut d'archéologie Jassy ; 19 : passim (Musée de Brlad).
- Pl. 9. — Céramique linéaire de Tîrpești (apud S. Marinescu-Bîlcu).
- Pl. 10. — Céramique linéaire de Tîrpești (apud S. Marinescu-Bîlcu).
- Pl. 11. — Céramique linéaire de Tîrpești (apud S. Marinescu-Bîlcu).
- Pl. 12. — Céramique linéaire de Traian (apud H. Dumitrescu).
- Pl. 13. — Céramique linéaire de Traian (apud H. et VI. Dumitrescu).
- Pl. 14. — Céramique linéaire de Traian (apud H. et VI. Dumitrescu).

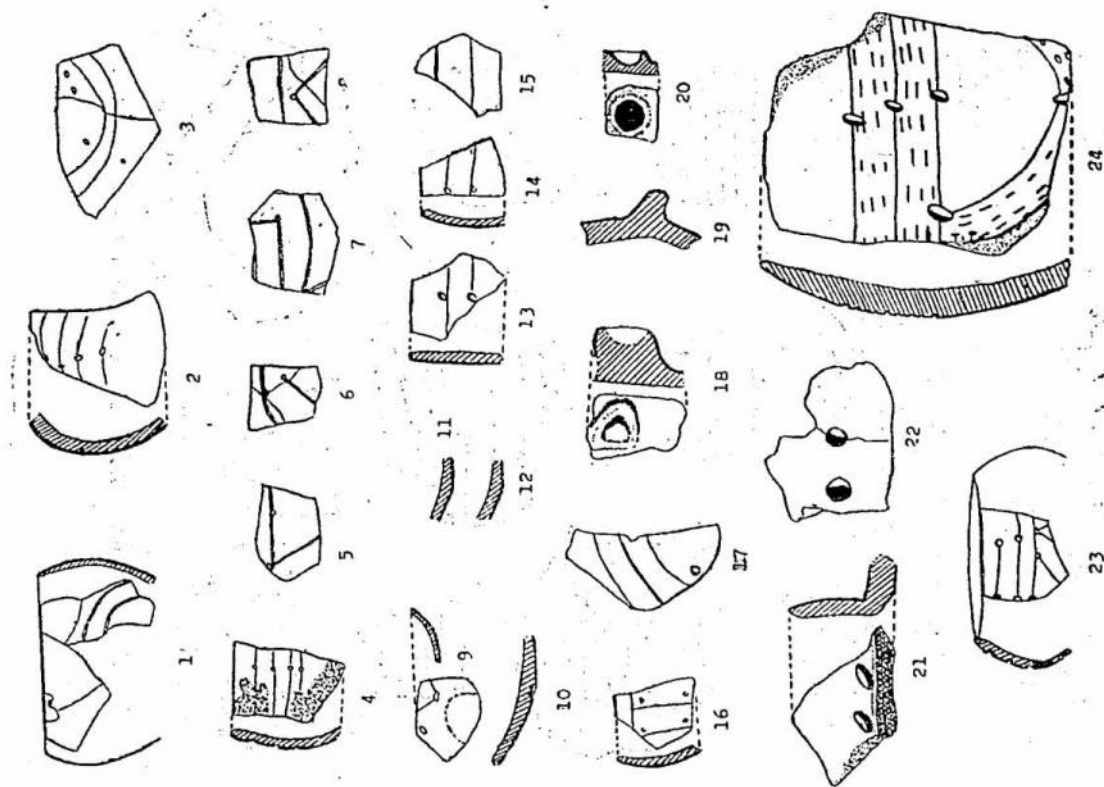

Pl. 3. — Dănești : ceramică lăniară din categoria fină (materiale inedite - din săpătura 1958 (după M. Petrescu-Dîmbovița și Em. Zaharia) ; 6 - 14 : materiale inedite din săpătura 1974).

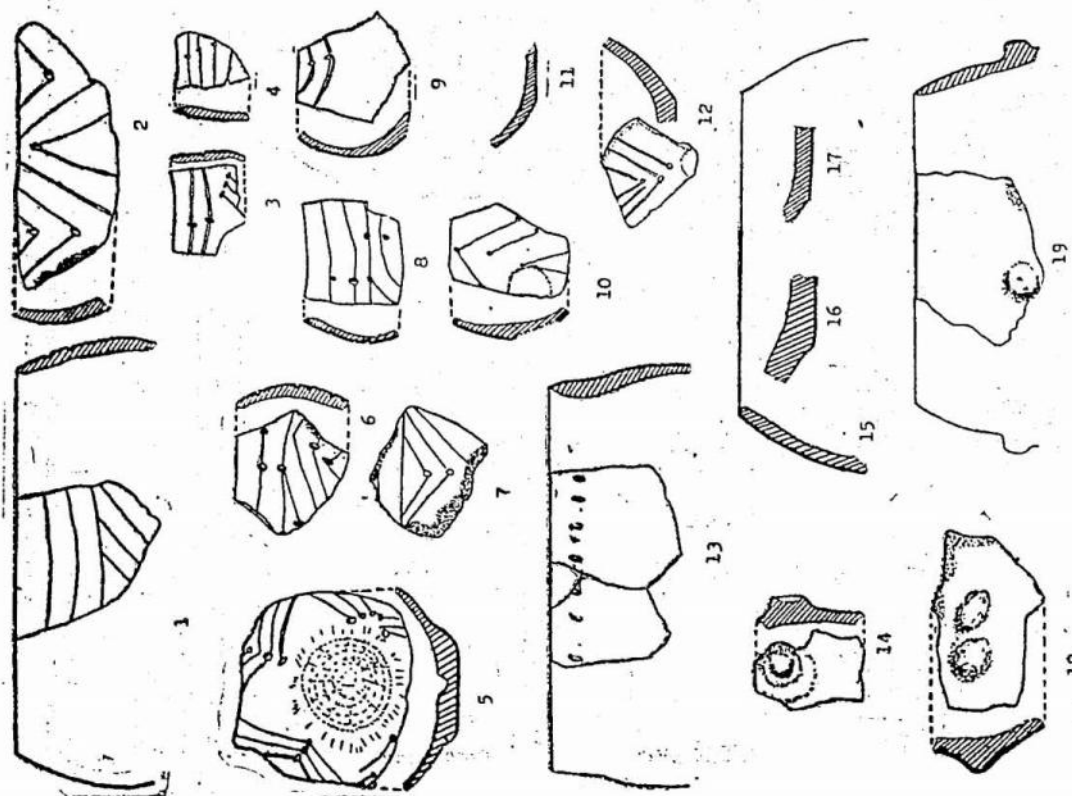

Pl. 2. — Dănești : ceramică lăniară din categoria fină. 1 - 5 : materiale din săpătura 1958 (după M. Petrescu-Dîmbovița și Em. Zaharia) ; 6 - 14 : materiale inedite din săpătura 1974.

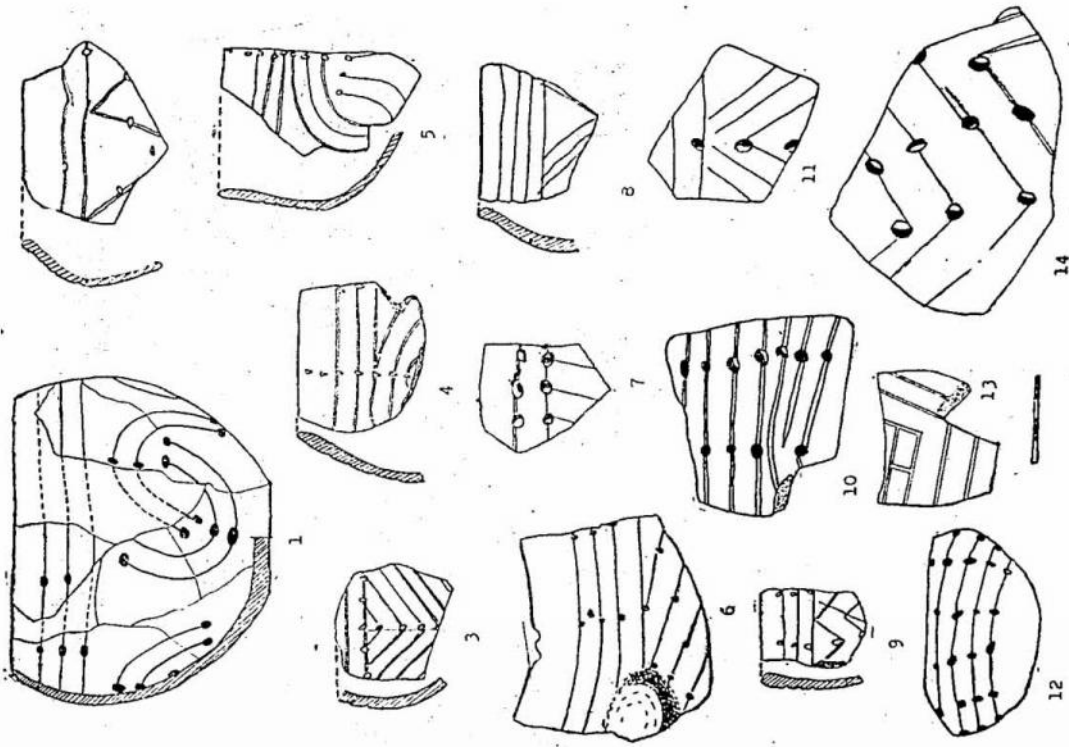

Pl. 7. — Mihoveni. Ceramică liniară din locuința nr. 2 (1—22) și passim (23 | 24), aparținând categoriilor: fină (1—12, 23—24); intermediară (13—17); grosieră (18—22). Scara — 1 : 4 (nr. 1—17); 1 : 3 (18—21).....

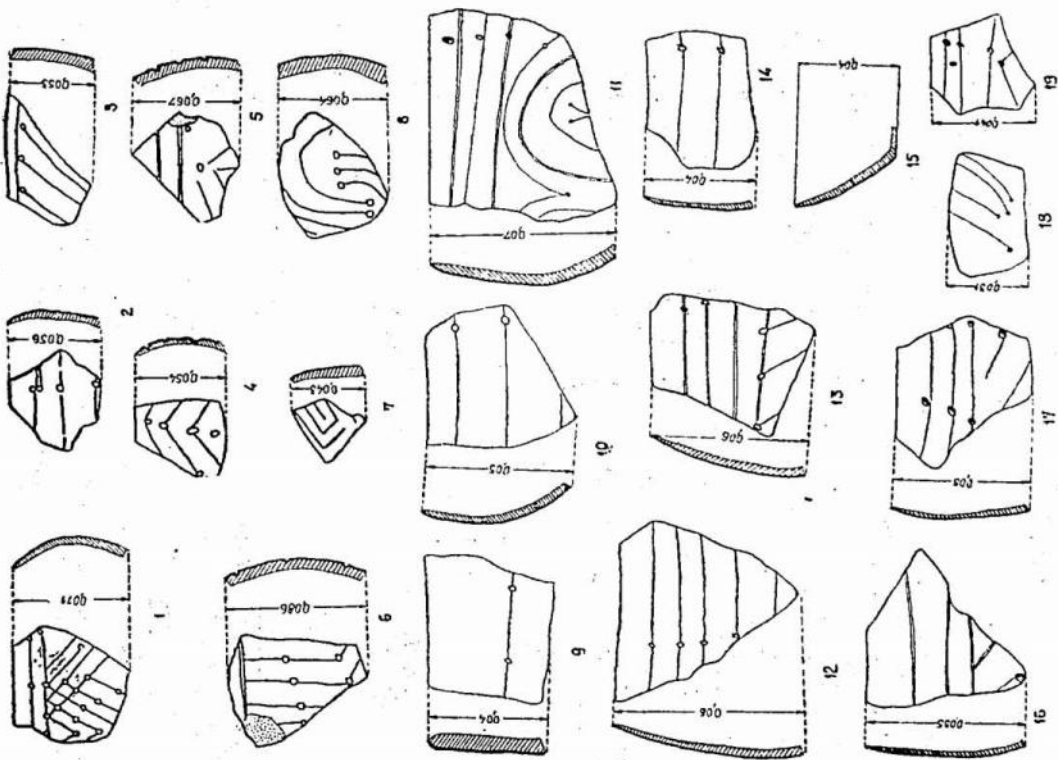

Pl. 6. — Mihoveni. Ceramică liniară din locuința nr. 1 (1—11 : categoria fină ; 12 : categoria intermediară ; 13—19 : categoria grosieră). Scara — 1 : 4 (nr. 1—12) ; 1 : 3 (nr. 13—19).

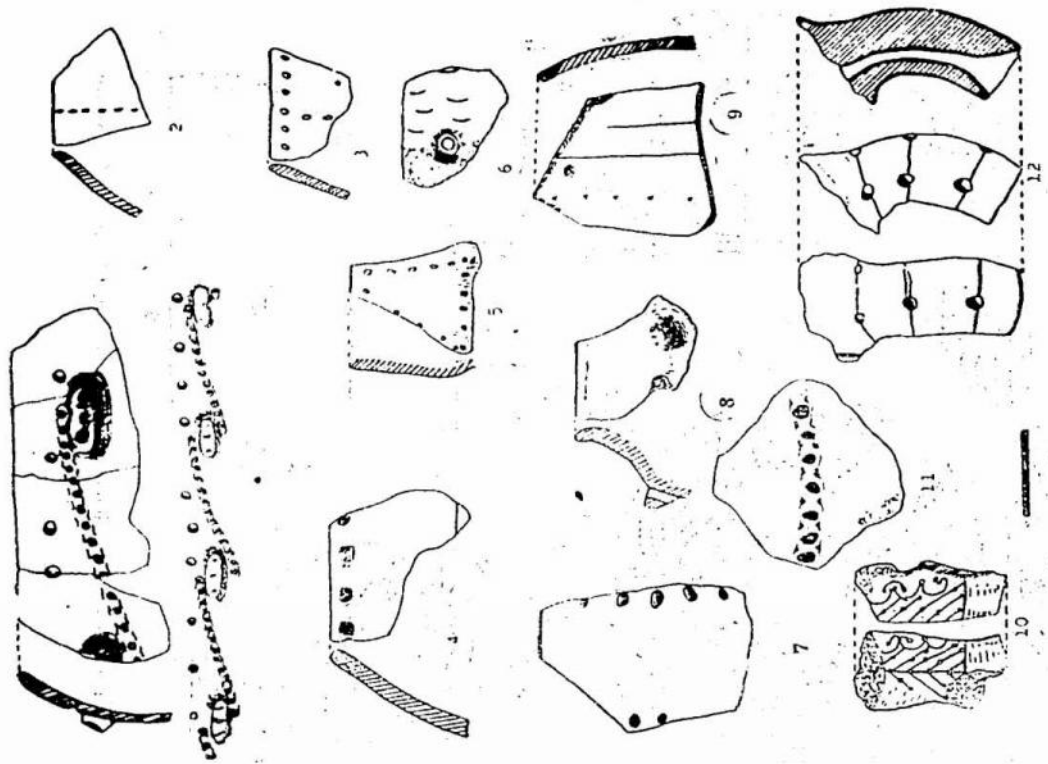

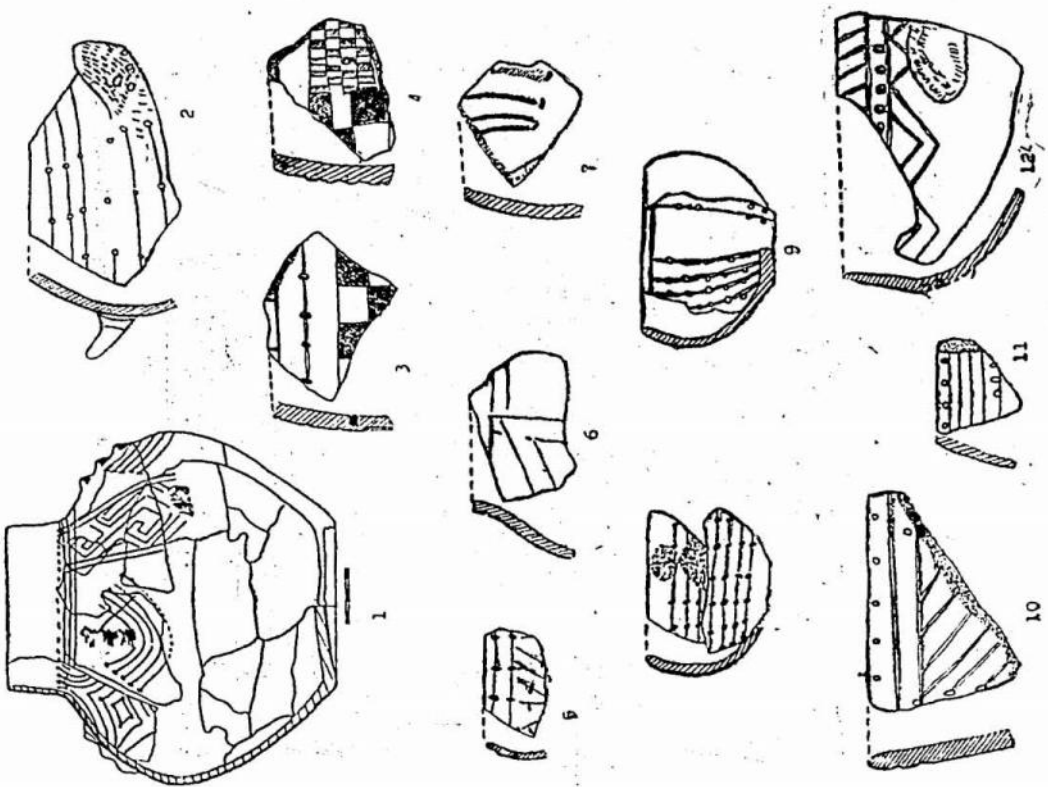
Pl. 9. — Ceramici liniară de la Tirpești (după S. Marinescu-Bîlcu).

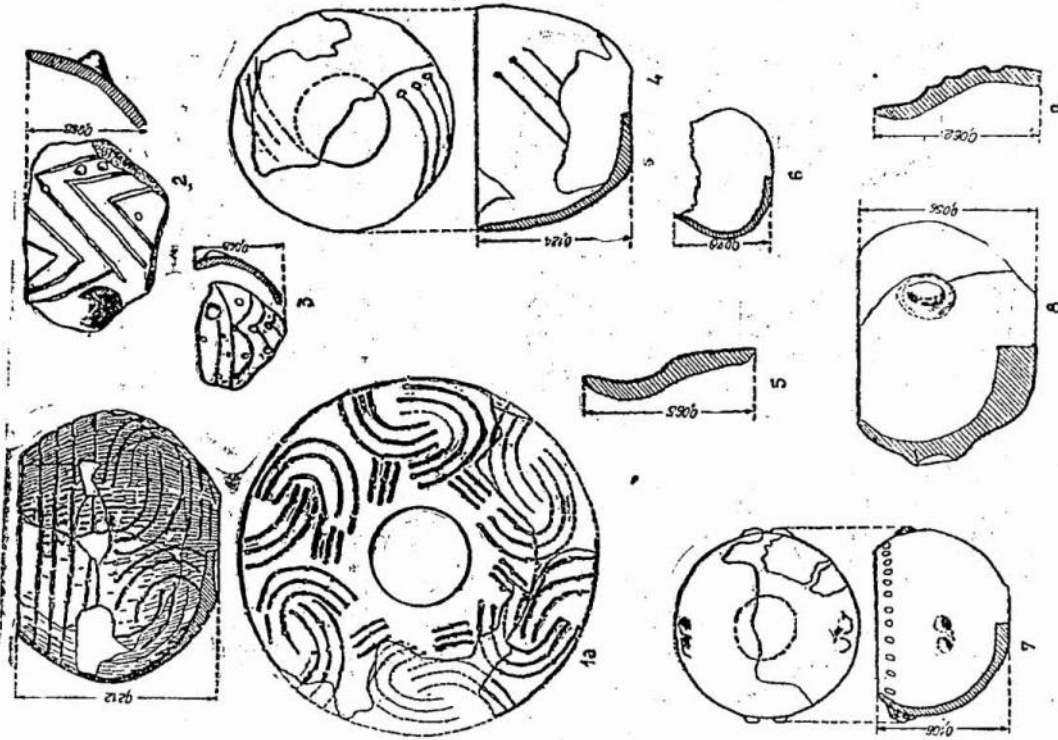
Pl. 8. — Ceramici liniară de la Perieni. 1—8: materiale publicitate (după M. Petrescu-Dîmbovița); 9—18: materiale inedite din săpături, aflate la Institutul de Arheologie Iași; 19: passim (Muzeul Birlad).

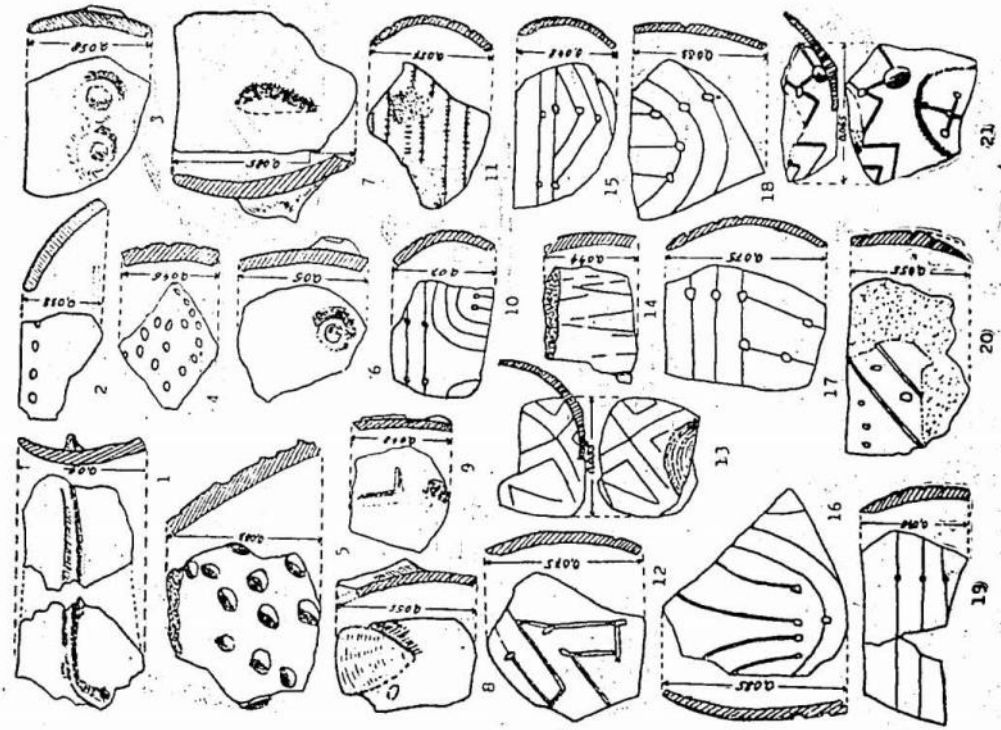
Pl. 11. — Căramică liniară de la Tirpești (după S. Marinescu-Bilcu).

Pl. 10 — Căramică liniară de la Tirpești (după S. Marinescu-Bilcu).

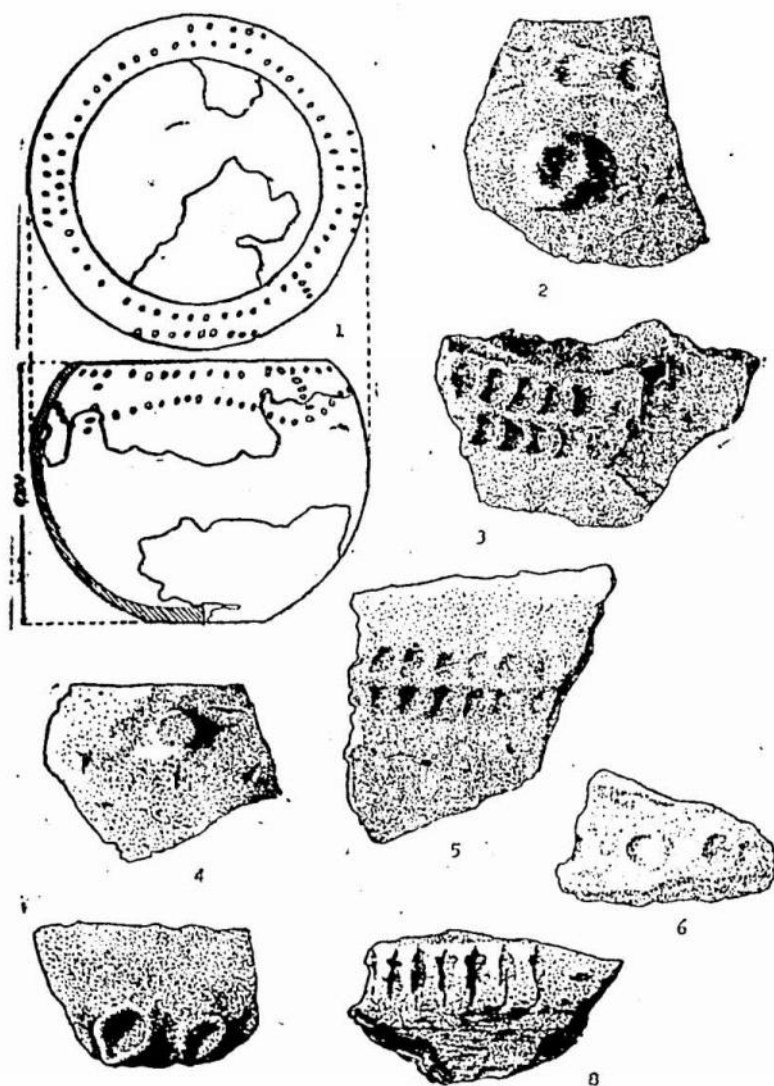

Pl. 13. — Ceramică liniară de la Traian (după H. și Vi. Dumitrescu).

Pl. 12. — Ceramică liniară de la Traian (după H. Dumitrescu).

Pl. 14. — Ceramică liniară de la Traian (după H. și V. Dumitrescu).